

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI

**OSMANLI SARAY KİLİMLERİNİN
DESEN ve KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

GÜLAY YANGÖZ GÖKSU

Danışman: Prof. ŞERİFE ATLIHAN

İstanbul, 2019



T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
Güzel Sanatlar Enstitüsü

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Gülay YANGÖZ GÖKSU

Anasanat Dalı : Geleneksel Türk Sanatları

Tezin Adı : Osmanlı Saray Kilimlerinin Desen ve Kompozisyon Özellikleri

Jüri Komisyonu tarafından 04/12/2019 tarihinde yapılan Tez/Sergi/Proje/Esermetni savunma sınavında başarılı bulunan tez; kapsam, nitelik ve şekil yönünden Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman	Kurumu	İmza
Prof. Şerife ATLIHAN	MÜGSF / Geleneksel Türk Sanatları	
Asil Jüri Üyeleri		
Prof. Sibel ARIK	MÜGSF / Geleneksel Türk Sanatları	
Prof. Dr. Hülya TEZCAN	Nişantaşı Üniversitesi	
Yedek Jüri Üyeleri		
Dr. Öğr. Üyesi Hakan ÇILOĞLU	MÜGSF / Geleneksel Türk Sanatları	
Dr. Öğr. Üyesi Servet Senem UĞURLU	MSGÜ / GSF/ Geleneksel Türk Sanatları	

Adı geçen öğrencinin 05.12.2019 tarihindeki mezuniyeti, yukarıdaki bilgileri ve jüri komisyonu kararı Enstitü yönetim Kurulu'nun 12.12.2019 tarih ve XXIX-10 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Oktay ÇOLAK

Müdür



ÖZET

Osmanlı İmparatorluğunun farklı kıtalarda uzun yıllar hüküm sürmesi, sanat ve estetik anlayışının şekillenmesinde etkili olmuştur. Selçuklu Devletinin bir devamı olarak kabul edilen Osmanlı İmparatorluğu, 16. Yüzyıl boyunca doğu ve batıdaki fetihler sonucu imparatorluğa yeni katılan yerlerle hem zenginleşmiş hem yeni kültürleri tanımıştır. Gittikçe büyüyen imparatorluğun sultanları sanata önem vermiş sanatçıları korumuşlardır. Osmanlı Sarayı başka sanat dallarındaki gibi halı ve kilim sanatında da kendi üslubunu oluşturmuştur. Bu üslubun oluşmasında Tebrizli sanatçıların etkisi büyüktür. Anadolu kilimlerinin ortak özelliği kilim tekniğine uygun olarak geometrik desenli dokunmuş olmalarıdır. Natüralist bir sanat üslubu geliştirmiş olan nakkaşhane, halk sanatından farklı desenler ortaya koymuştur.

Araştırma kapsamında 15.-17. Yüzyıl arasında dokunmuş Osmanlı Saray sanatı üslubunda olan kilimler ele alınmıştır. Devrini tamamlamış olan bir üslubun zenginliğini yansıtan Saray Kilimlerinin özellikleri, ortaya çıkış nedeni, kullanım amaçları araştırılmış, dönemin diğer eserlerinde de görülen üslup birliği incelenmiştir.

Şerare Yetkin bu konu hakkında en detaylı ve ilk araştırmaları yapmıştır. Araştırma süresince ilk başvuru kaynakları Yetkin'in incelemeleri olmuştur. Bununla birlikte Belkıs Acar, Bekir Deniz gibi yazar ve araştırmacılar da Osmanlı kilimlerini incelemiştir.

Araştırmamız sürecinde Osmanlı Saray kilim örneklerine ulaşmada yaşanan sıkıntılardan dolayı literatür taraması yapılmıştır. Kilimler fiziksel olarak incelenemediğinden konu dahilinde kitap, makale, tez ve internet bilgilerinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, saray, halı, kilim, bitkisel

ABSTRACT

The long reign of Ottoman Empire stretched over different continents has been a key factor in the shaping of its artistic and ethical approach. Having recognised as a continuance of Seljuk State, Ottoman Empire in the 16th century both prospered and met diverse cultures as a result of conquests in the east and the west. Sultans of the expanding empire valued art and protected artists. Ottoman Palace developed its own unique style in the carpet and weaving art as well as in other arts. Tabrizian artists had a huge impact in the making of this style. A common feature of Anatolian Kilims is their geometrically designed wave in accordance with the kilim technique. Nakkaşhane which developed a naturalist style of art formed separate patterns with regard to traditional art.

In this study kilims woven between 15th and 17th centuries in the style of Ottoman Palace art were analyzed. The characteristics of Palace Kilims indicating the richness of an expired style, the cause of their emergence and the purpose of their use were examined. Also similarity in the style seen in other works of the same period is studied.

Şerare Yetkin has done the original and most detailed work on the subject. Therefore Yetkin's works have been the main reference in our study. However, Ottoman Kilims were also studied by other researchers like Belkıs Acar and Bekir Yıldırım.

Due to problems on the access to Palace Kilims a literature review is made in our study. Books, articles, theses and internet survey concerning the subject are used because of the inability to examine the kilims physically.

Key Words: Ottoman, palace, carpet, kilim, naturalist

RESİM LİSTESİ

	Sayfa No.
Resim 1: Taş Ağırşaklar.....	3
Resim 2: İlk çağlarda iplik elde edilmesinde yarayan ilkel iğler.....	4
Resim 3: Tutmosis IV'ün mezarından çıkarılan Amenophis'e ait kartuşlu tapestry.....	5
Resim 4: Atlı avcı motifli tapestry IV. yüzyıl, Mısır.....	5
Resim 5: Tapestry kavramının etimolojik sıralaması.....	7
Resim 6: İlikli ve iliksiz kilim tekniklerinin bir arada kullanıldığı kilim örneği.....	8
Resim 7: Zili Dokuma örneği (Prof. Şerife Atlıhan Koleksiyonu).....	9
Resim 8: Cicim Dokuma örneği (Prof. Şerife Atlıhan Koleksiyonu).....	10
Resim 9: Atkısız Balıksırtı Sumak Dokuması.....	11
Resim 10: Atkılı Balıksırtı Sumak Dokuması.....	11
Resim 11: 5 nolu kurganda bulunan Pazırık halısı.....	14
Resim 12: Sir Aurel Stein'in Turgan araştırmalarında Lou Lan'da bulduğu halı parçası, Londra British Museum.....	15
Resim 13: 9. yüzyıl halı parçası (29x32 cm), Samerra. Stockholm National Museum..	17
Resim 14: Fustat'ta bulunmuş 9. yüzyıl halı parçası (30,5x13 cm), Samerra. Göteborg Röhss Museum.....	17
Resim 15: 9. yüzyıl halı parçası, Fustat. Metropolitan Museum of Art. New York.....	18
Resim 16: Konya Selçuklu halısı, 13. Yüzyıl (0.77 m x 0.17 m) İstanbul, Türk İslam Eserleri Müzesi.....	20
Resim 17: Konya Selçuklu halısı, 13. Yüzyıl (2.26 m x 1.23 m) İstanbul, Türk İslam Eserleri Müzesi.....	20
Resim 18: Konya Selçuklu halısı, 13. Yüzyıl (0.90 m x 0.74 m) İstanbul, Türk İslam Eserleri Müzesi.....	21
Resim 19: Konya Selçuklu halısı, 13. Yüzyıl (2.85 m x 5.50 m) İstanbul, Türk İslam Eserleri Müzesi.....	21
Resim 20: Konya Selçuklu halısı, 13. Yüzyıl (3.20 m x 2.40 m) İstanbul, Türk İslam Eserleri Müzesi.....	22
Resim 21: Konya Selçuklu halısı, 13. Yüzyıl (2.46 m x 6.08 m) İstanbul, Türk İslam Eserleri Müzesi.....	22

Resim 22: Konya Selçuklu halısı, 13. Yüzyıl (1.14 m x 2.30 m) İstanbul, Türk İslam Eserleri Müzesi.....	23
Resim 23: I. Tip Holbein Halısı (Manisa Kula), 16. yy. İstanbul Vakıflar Halı Müzesi.....	24
Resim 24: Lotto halısı (Uşak), 16. yy. İstanbul, Türk İslam Eserleri Müzesi.....	25
Resim 25: III. Tip Holbein halısı (Bergama), Özel Koleksiyon.....	25
Resim 26: IV. Tip Holbein halısı (Bergama) 18. yy. İstanbul, Türk ve İslam Eserleri Müzesi.....	26
Resim 27: IV. Tip Holbein halısı (Konya), 18. yy. İstanbul, Türk ve İslam Eserleri Müzesi.....	26
Resim 28: Madalyonlu Uşak halısı.....	28
Resim 29: Yıldızlı Uşak halısı, 17. yy. New York, Metropolitan Sanat Müzesi.....	28
Resim 30: Şahkulu tarafından resmedilmiş Ejderha, Anka Kuşu ve Aslan savaşını gösteren bir çalışma.....	35
Resim 31: Kara Memi tarafından natüralist üslupla yapılmış bir çalışma.....	36
Resim 32: 16. yy. Saz Üslûbu Kaftan (F: Hadiye Cangökçe).....	37
Resim 33: Topkapı Sarayı Sünnet Odası çini süslemeleri.....	38
Resim 34: Çatma kadife yastık yüzü, 17. Yüzyılın ilk yarısı, ipek, klapdan.....	39
Resim 35: İpek Kumaş, Osmanlı 17. Yüzyıl, Krakov Ulusal Müzesi.....	39
Resim 36: Mavi çadırın tepesi ve etekleri, Osmanlı 17. Yüzyıl, Wavel Kraliyet Şatosu, Krakov env.no.896.....	40
Resim 37: 16. Yüzyıl sonları, çok ince keten kumaş üzerine kırmızı, sarı, yeşil, mavi renklerde lale, gül, karanfil desenleri kum iğnesi tekniğinde işlemeli çarşaf (ayrıntı)...	41
Resim 38: Çinide lale, 16. yy. İznik (Özel Koleksiyon).....	42
Resim 39: Kumaşta lale ve sümbül (çatma), 16. yy.....	42
Resim 40: Kilimde lale ve karanfil, 17. yy.....	43
Resim 41: : Hürrem Sultan Türbesi Revakı Çini Levhasından Ayrıntı	43
Resim 42: Çorapta karanfil, 20. Yy.....	44
Resim 43: : İşlemede lale ve karanfil, 16. yy.....	44

Resim 44: 17. yy, Bursa, Yastık yüzü, Philip Hoffman hediyesi, Tekstil Müzesi	45
Resim 45: Hereke fabrika müdürü Akif Bey'in bir antika halıyı tasarımcılara açıklaması, 1890.....	48
Resim 46: Haygonoş Usta ile yardımcılarının dokudukları Sivaskâri seccadenin görünüşü	48
Resim 47: Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki Feshane yapımı taban halısından detay	49
Resim 48: Goblen denilen üç kesimli Feshane dokuması büyük seccade	50
Resim 49: Hereke Fabrikası Albümünden halı dokuyucuları.....	51
Resim 50: Hereke'de dokunan Gördes tipi devasa bir halı ve dokuyanlar, 1890	52
Resim51: Hereke halısı, 16. yy. Sazyolu üslubunda mihraplı serbest desen	52
Resim 52: : Uşak 16. yy. 355x260 cm halı, Mihrimah Sultan Camii, Üsküdar-İstanbul	53
Resim 53: Batı Anadolu, Uşak 16.yy. 663x292 cm halı	54
Resim 54: Osmanlı Saray Halısı 16.yy. New York, Metropolitan Museum of Art	55
Resim 55: 16. yy Osmanlı 765x292 cm, Vakıflar deposu, TIEM	56
Resim 56: Osmanlı Saray Halısı-Mısır, 17.yy, 212*138 cm, Asdolf Pick Antishop.....	57
Resim 57: Osmanlı 16.yy, Halı, 210*139 cm.....	58
Resim 58: 16. yy Kahire- Osmanlı Saray Halısı, 3000*4000cm.....	59
Resim 59: 16.yy Kahire –Osmanlı halısı, 3000*4000 cm	60
Resim 60: 17. Yy Osmanlı Saray Seccadesi, Berlin İslami Sanatlar Müzesi	61
Resim 61: Osmanlı-Mısır, Kahire, 17.yy, 171 x 123 cm, Seccade.....	62

Resim 62 : Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nde Bulunan Osmanlı Saray Üslubundaki Kilim, 16.-17. yüzyıl.....	66
Resim 63: : Divriği Ulu Camii'nde Bulunan Osmanlı Saray Üslubundaki Kilim,	67
Resim 64: : Divriği Ulu Camii'nde Bulunan Osmanlı Saray Üslubundaki Kilim	68
Resim 65: Divriği Ulu Camii'nde Bulunan Osmanlı Saray Üslubundaki Kilim ve Kilim Ayrıntıları.....	69
Resim 66: Divriği Ulu Camii'nde Bulunan Osmanlı Saray Üslubundaki Kilim,	70
Resim 67: Divriği Ulu Camii'nde Bulunan Osmanlı Saray Üslubundaki Kilim,.....	71
Resim 68: Amasya Gümüş Hacıköy, Yörgüç Paşa Camii, Kilim 16. Yüzyıl.	72
Resim 69: Ingolstadt'daki kilimden detaylar, Ebatları:480x580 cm	73
Resim 70 a-b: Divriği Ulu Camii'nde Bulunan Osmanlı Saray Üslubundaki Kilim ve Ayrıntı	74
Resim 71 a-b: Kütahya Hisar Bey Camii'nde Bulunan Osmanlı Saray Üslubundaki Kilim ve ayrıntı.....	75
Resim 72 : Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Saray Üslubundaki Kilim	76
Resim 73: Bursa Maksem camii, Kilim 17. Yüzyıl, ebat:376x200.....	77
Resim 74: : Manisa veya Selendi, 17. yy Kilim, 305*205 cm	78
Resim 75: 18.yy , Osmanlı kilim	79
Resim 76: Topkapı Sarayı'nda Bulunan Osmanlı Saray Üslubundaki Kilim Seccade, 18. yüzyıl	80

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1: 30 x 30 / 1dm2 (Gülay Yangöz Göksu, 2016).....	81
Şekil 2: 60 x 60 / 1 dm2 (Gülay Yangöz Göksu, 2016).....	83
Şekil 3: Bezayağı dokuma tekniği.....	84
Şekil 4: Atkı yüzü bezayağı.....	84
Şekil 5: Çözü yüzü bezayağı.....	84
Şekil 6: İlikli kilim tekniği.....	85



İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
Key Words: Ottoman, palace, carpet, kilim, naturalist	ii
RESİM LİSTESİ	iii
ŞEKİL LİSTESİ	vii
İÇİNDEKİLER TABLOSU	viii
1. GİRİŞ	1
2. DOKUMACILIĞIN TARİHİ	2
2.1 Halı	12
2.1.1 Pazarık Halısı	13
2.1.2 Doğu Türkistan'da Bulunan Halılar	14
2.1.3 Fustat'ta Bulunan 9. Yüzyıl Halıları.....	16
2.1.4 Selçuklu Halıları	19
2.1.5 Erken Osmanlı Halıları (Holbein Halıları)	24
2.1.6 Klasik Devir Osmanlı Halıları	27
2.2 Kilim.....	29
3. OSMANLI'DA SANAT ORTAMI	32
3.1 Nakkaşhane	34
4. OSMANLI SARAY HALI VE KİLİMLERİ	46
4.1 Halılar.....	46
4.2 Kilimler	63
4.3 Halı ve Kilimlerde Motif, Desen ve Kompozisyon.....	81
SONUÇ	86
KAYNAKÇA	87

1. GİRİŞ

Osmanlı Saray Sanatı üslubunda tasarlanıp gün yüzüne çıkmış olan Osmanlı kilim sanatı, diğer sanat dalları ile bağlantılıdır. Desenlerin oluşması, dokuma boyutu, malzeme vb incelendiğinde günün koşullarına uygun olduğu görülmektedir. Osmanlı Saray Sanatına bağlanan bitkisel motifli bu kilimler belirli bir dönemde (15.-17. yüzyıl) ortaya çıkmış ve devrini tamamlamıştır. Anadolu kilimleri halen varlığını sürdürmektedir. Bu kilim gurubu, halkın ürettiği geleneksel kilimlerden desen, renk ve boyut olarak çoğunlukla farklıdır. Halk üretimi olan kilimler, desen olarak geometrik ve kuvvetli stilize edilmiş bitki ve hayvan motiflerinden oluşurken, Osmanlı kilim sanatı natüralist bir tarzı yansıtmaktadır. Bu tarzın da Osmanlı halı sanatından farklı olmadığı görülmektedir. Söz konusu kilimler, Osmanlı Dönemi'nde 15. yüzyıl ve 17. yüzyıllar arasında üretilmiştir. Saray nakkaşları tarafından tasarlandığı ve saraya bağlı atölyelerde üretildiği düşünülen saray üslubundaki kilimler, halk tarafından pek tercih edilmemiştir. Halkın geleneksel tarzda olan üretim alışkanlıkları, saray kilimleri gibi girift desenleri yapmalarını zorlaştırmış olabilir. Anadolu kilimleri ezberlenebilir yapıda iken, saray kilimleri nakkaşlar tarafından hazırlanan örnek/kartonların atölyelere verilmesi ile yapılır.

Bu çalışmada ele alınan konuyu daha iyi anlatmak adına, dokuma tarihi, halı ve kilim tarihi gibi ana başlıkların yanında Selçuklu halıları da incelenmiştir. Bunlar sonraki yıllarda sürekli gelişen Türk Halı sanatının temellerini oluşturduğu için önemlidir. Ayrıca Osmanlı Saray halıları, Saray kilimlerini desen açısından anlayabilmemiz için incelenmiştir. Osmanlı Saray Sanatı üslubunda üretilen kilimleri gün yüzüne ilk çıkaran araştırmacı ve yazarlardan biri olan Şerare Yetkin'in çalışmaları, bu araştırmada yol gösterici olmuştur. Konu kapsamında ilgili kaynaklar taranmış, edinilen bilgiler toplanıp kronolojik bir sırayla verilmiştir.

2. DOKUMACILIĞIN TARİHİ

İnsanoğlu geçmişten günümüze ilkel barınak olan ağaç kovukları ve mağaralardan çadıra geçmiş, daha sonra evler, köşkler, konaklar ve saraylara varıncaya kadar çeşitli konutlar oluşturmuşlardır. Yaşam biçimlerine göre yaşadıkları mekânın zeminini nemden, soğuktan, böcek ve bakterilerden korumak için çeşitli malzemelerle kaplamışlardır. Tarihi süreç içerisinde iklimlere göre doğrudan doğadan aldıkları yer yayđı ve kaplamaları kullanırken ihtiyaçları ve gelişmeleri doğrultusunda çeşitli malzemeler kullanarak dokumalar yapmışlardır. Daha sonra bu dokumaları renk ve desenlerle bezemiş ve anlam katmışlardır. Emre Dölen bu süreci şöyle açıklamaktadır “İnsanların giyinme sorunu her zaman beslenme sorunu kadar önemli olmuştur. Başlangıçta hayvan derilerinden kendilerine giysi yaptıkları, ağaçların soyulabilen kabukları veya benzeri bitkiler ile hasır ve sepet örmeye başladıkları, daha sonraları neolitik dönemde koyunlardan sağladıkları ynleri bükerek elde ettikleri iplikleri sepet örgüsüne benzer biçimde birbirlerinin içinden geçirerek dokuma sanatının temelini kurdukları bilinmektedir.”¹

şahin Yüksel Yağan da ilk dokuma örneklerinden şöyle bahsetmektedir: “Doğal olayların, gördüğünü taklit eden tabiat insanları üzerinde çok önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Birçok buluşta olduğu gibi dokuma alanında da ihtiyacın dürtüsü ile hareket eden insanların karşısına yine tesadüfler çıkmıştır. Bazı dşnrlere göre; elyafın tel tel ayrılması, bükülmesi, ağaç kabuğu elyafının tel tel şekle girmesinden ve eğirme fikrinin de sarmaşık ve benzeri bitkilerin dolanmasından, örgü fikrinin ise yine tabiatta olduğu gibi ağaç dallarının, çalıların aprazvari birbirine geçmeğe çalışmalarından geliştiği ve eski fikirlerin olgunlaşması ile dokumacılık sanatının ilk adımlarının atıldığı belirtilmektedir.”²

Yağan; en ilkel dokumalarda hasır otu, bataklık otu, saz vb. otlarla uzun at kıllarının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Gerekli yumuşaklık ve uzunluğa sahip bu uzun lifler dokumayla u uca eklenip iplik elde edilmiştir. Bu ekleme işlemi, düğümleme

¹ Emre Dölen, **Tekstil Tarihi**, (Baskı Sayısı Belirtilmemiştir), İstanbul: Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları No 92/1, 1992, s.1.

² şahin Yüksel Yağan, **Türk El Dokumacılığı**, (Baskı Sayısı Belirtilmemiştir), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1978, s.10.

veya uçlardan keçeleştirme usulü ile olmuştur. Bu tip ilkel dokuma tekniğinin Taş Devri'nin ilk zamanlarına kadar indiğinin tahmin edildiğini³ ifade etmektedir.

Yine Neolitik Çağ denilen Cilalı Taş Devri'nde saz vb. bitkilerden örülerek iplik elde etme yöntemi bulunmuştur. Böylece uzun iplikler, elbise, ev süsleri, sepet ve çeşitli ev eşyaları imal edilmiştir. Sepetçilik ve örücülük sanatları başlamış ve gelişmiştir.⁴ Nazan Ölçer; dokumanın temelde, yatay ve dikey doğrultuda uzanan ipliklerin birbiriyle dik olarak birleşmesiyle bir doku oluşturması olduğunu ifade etmektedir.⁵

Dölen, dokuma tekniği tarihi hakkında; "Eskiçağ dokumalarında kullanılan malzemelerin günümüze ulaşması çok zordur. Bununla birlikte kazılarda iğ, ağırşak ve kirmanlar ile dokuma tezgâhlarında kullanılan taş ağırşaklar, çeşitli kabartma ve heykellerdeki ayrıntılar dokuma sanatının MÖ 6000 yılından beri Anadolu insanınca bilindiğini göstermektedir (Bkz. Resim 1-2). Anadolu'da günümüze kalmış en eski dokuma örnekleri Frigyalılara ilişkin olup Gordion'da (Ankara'nın batısı) bulunmuş fakat müzede korunamayıp yok olmuş MÖ 6.-7. yüzyıllara ilişkin kumaş parçalarıdır"⁶ demektedir.



Resim 1: Taş Ağırşaklar⁷

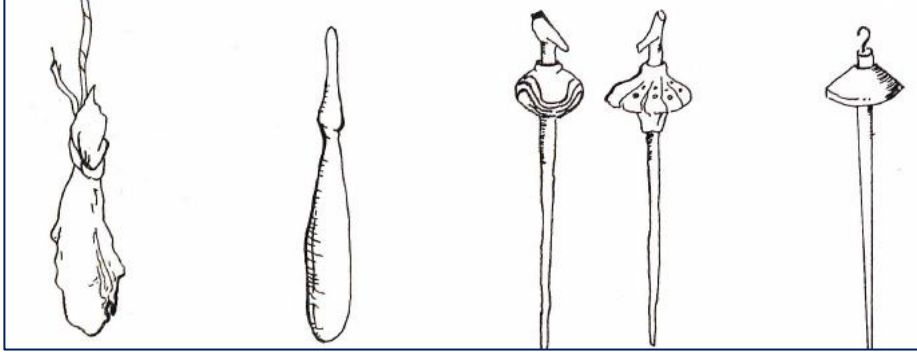
³ Yağan, s10-11.

⁴ Yağan, s.11.

⁵ Nazan Ölçer, **Kilimler**, (Baskı Sayısı Belirtilmemiştir), İstanbul; Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti. 1988, s.9.

⁶ Dölen, s. 2-3.

⁷ Yağan, s.12.



Resim 2: İlk çağlarda iplik elde edilmesinde yarayan ilkel iğler⁸

Suhandan Özay, ilk dokuma buluntularını, MÖ 7500'lere tarihlenen bir bulguya göre Diyarbakır yakınındaki (Güneydoğu Anadolu) Çayönü yöresinde yapılan kazılarda, çamurla sıvanmış kalıntılar arasında sepet örme damgalar ve düz dokuma parçaların izleri olduğunu vurgulamaktadır.⁹

Bunlarla beraber dünyanın farklı yerleşim yerlerinde çeşitli dokuma örneklerine rastlandığı bilinmektedir. Özay'ın aktardığı bilgilere göre; Filistin'in Nahal Hemar Judaen çölünde bulunan tekstil parçalarının, MÖ 6500 tarihini taşıdığı sanılmaktadır. Yakın bir tarihte, MÖ 6000'lere dayandığı öne sürülen bir başka kalıntı ise, Çatalhöyük'te bulunduğunu belirtmiştir.¹⁰

Avrupa'da, rastlanılan en eski dokuma örnekleri, İsviçre Robenhausen'da bulunan Geç Neolitik Döneme (MÖ. 3000'lere) tarihlenen tekstil parçasıdır. Doğu Avrupa'da bulunan ve MÖ. 6000 yıllarına ait olduğu düşünülen tezgâh kalıntıları, dokuma sanatının daha eski zamanlara uzandığını göstermektedir.¹¹

Hitit İmparatorluğu döneminde (MÖ 1600 - 1200) Anadolu'nun yün, keçi kılı ve keten ipliklerinden üretilen dokumaları Asur ve Mısır'ın ince ve nitelikli keten kumaşları ile birlikte pazarlarda satılmıştır. Bu dönemlerde ana tanrıçanın himayesinde kutsal uğraşlar olarak kadınlarca geliştirilmiş iplik eğirme ve dokuma teknikleriyle üretilen Anadolu dokumaları Yunan kolonilerinde aranan mallar olmuştur.¹²

⁸ Yağan, s.12.

⁹ Suhandan Özay, **Dünden Bugüne Dokuma Resim Sanatı**, 1. Baskı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları/2599, 2001, s.5.

¹⁰ Özay, s.6.

¹¹ Özay, s.6.

¹² Özay, s.3.

Yunan Dönemi (MÖ 756-146) ve Roma Dönemi'nde (MÖ 753-MS 476) Mısır, Suriye ve Anadolu kumaş gereksinimini karşılamıştır. Kolophon (Kolophon antik kenti İzmir'in Menderes İlçesinin, Değirmendere ve Çamönü köyleri arasında yer alır¹³) ve Miletos (Aydın'ın Didim İlçesinde Akkoy'un 5 km. kuzeyi ve Balat köyü yakınında bir harabe halinde olup limanı Büyük Menderes tarafından doldurulduğu için yaklaşık 10 km. denizden içeride bir mevkidedir.¹⁴) kentleri dokumaları ve renkli yünlülere ile ünlüydüler. Bizans Dönemi'nde de (MS 330-1453) dokumacılık belirli merkezlerde toplanmış, boyacı ve dokumacı loncaları kurulmuştur.¹⁵

Mısır'da yapılan kazılarda, MÖ 1400'lere ait bir örneğe rastlanması, tekstil tarihinin aydınlatılması için önemli bir adım niteliği taşır. Tutmosis IV'ün mezarından çıkan parça, şimdiye dek bulunan en eski atkı yüzü ilikli dokuma örneğidir (Bkz. Resim 3). Pamuk ve yünün kullanıldığı bu parça, uzmanların ulaştıkları sonuçlara göre, dikey tezgâh ürünü olması bakımından da önemlidir.¹⁶



Resim 3: Tutmosis IV'ün mezarından çıkarılan Amenophis'e ait kartuşlu tapestry¹⁷

Resim 4: Atlı avcı motifli tapestry IV. yüzyıl, Mısır.¹⁸

Mısır'da en eski tapestry parçaları MÖ 1400-1300 ile tarihlenen Tutmosis IV'ün mezarından çıkmış giysi ve tunik parçalarıdır. Tutmosis IV'ün mezarından, Carter tarafından 1903'te çıkarılan dört dokuma, günümüzde yaşayan en eski tapestry parçalarını oluşturur (Bkz. Resim 4). Bu en eski tapestry kalıntıları, firavunlar zamanını

¹³ Antik Yerleşim Alanları, <http://www.izmirmuzesi.gov.tr/antik-yerlesim-alanlari-kolophon.aspx>, 03.11.2018.

¹⁴ Milet, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Milet>, 03.11.2018.

¹⁵ Dölen, s.3.

¹⁶ Özay, s.6.

¹⁷ Özay, s.110.

¹⁸ Özay, s.110.

göstermesine rağmen, Mısırlı dokumacılar, tapestryi gerçek bir sanat formu olarak ancak Hıristiyanlık devrinde geliştirdiği sanılmaktadır.¹⁹

Mısır'da tekstil üretiminin büyük önem taşıdığı, ilgili kaynaklardan, vergi ve ticaret raporlarından anlaşılmaktadır. 3. yüzyılın başında tapestry tekniği giysi süsleme ve diğer tekstil ürünlerinde ünlenmiştir. Bu ün, 12. yüzyılın sonuna dek sürmüştür. Yün ve keten gibi hammaddeler eğiricilerden veya tüccarlardan hazır biçimde satın alınmış, eğirme ve boyama ayrı birer meslek olarak görülmüş, eğirme ve boyama loncaları kurulmuştur. Hıristiyan koptlardan olan yerli Mısırlı dokumacılar tapestry tekniğine pek çok yenilik getirmişlerdir. Dokumalar, yatay tezgâhlarda keten çözümler kullanılarak çalışılmış, desenlerin büyük bir kısmı yün, özel keten ve ipekle dokunmuştur. İlikli tapestry en sevilen teknik olmuş, sağlam yapılı dokumalar elde etmek için ise geçmeli tapestry tekniği kullanılmıştır.²⁰

Özay; “Mezopotamya’da kumaş çeşitleri çok, dokuma teknikleri ise farklılık göstermiştir. Bu yüzden dokumacılık, beş yıllık bir çıraklıktan sonra öğrenilmiştir. Mezopotamya kumaşları Roma, Bizans ve İran gibi komşu ülkelerde çok yüksek fiyata satılmış, yabancı ülkelere Avrupa’ya gelen kumaşlar, Anadolu’nun tiftik dokumalarıyla yarıştığını” ifade etmiştir.²¹

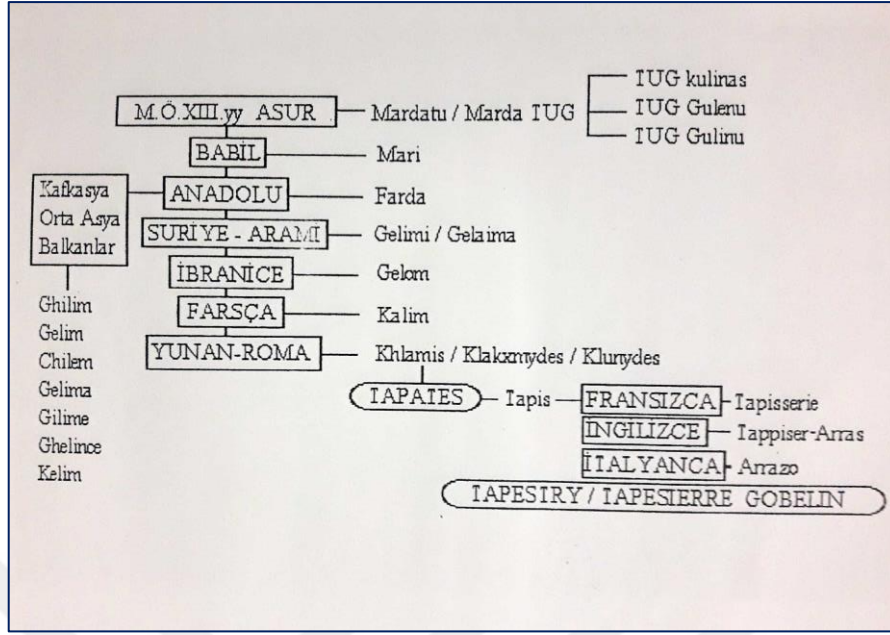
Yazının keşfi, kültürel gelişim ve kültür ürünlerinin izlenmesini kolaylaştırmıştır. Mezopotamya ve Anadolu’da bulunan yazılı kayıtlarda tekstil, giysi ve mefruşat ile ilgili bilgi verilmiştir. Genelde pişmiş tabletlerden, dokuma endüstrisi ve tekstil ticaretinin Akad, Sümer, Asur ve Hititler’de geliştiği öğrenilmiştir. MÖ 1200’lere tarihlenen bir Asur metninde, saray tarafından kabul edilen “mardatu” veya “marda” adı verilen çok renkli tekstilleri tanımlanmaktadır. Eski Babil devrinde aynı tip tekstillerin MÖ 600’lerde Mari’de kullanıldıkları yazılmıştır (Bkz. Resim 5).²²

¹⁹ Özay, s. 7.

²⁰ Özay, s.8-9.

²¹ Özay, s.9.

²² Özay, s.9.



Resim 5: Ta pestry kavramının etimolojik sıralanması²³

Geç Antik Çağ etkisinde Anadolu, Suriye ve İran’da dokunan kumaşlar çeşitli renklerde ve altın, gümüş işli olmalarıyla dikkat çeker. Anadolu’dan Mısır, Roma ve Bizans’a getirilen bu kumaşlar, yönetici, yüksek rütbeli asker ve din adamlarının giysilerinde kullanılmıştır.²⁴

Tekstil desenleri veya motifleri nadiren kâğıda ve çözgüye çizilmiş, dokuma gelenekleri ailede anneden kıza geçmiştir. Dokumadaki renkler çoğunlukla koyun yününden üretilen ipliklerin doğal malzemeye boyanması yöntemiyle elde edilmiştir.²⁵

Kaşgarlı Mahmut Divan-ı Lügatit Türk (XI. Yüzyıl) adlı eserinde Türkler’in dokumacılık yaptığından, yün eğirdiğinden, ipek böceği ve pamuk tarımını Türklerin beraberinde Anadolu’ya getirdiklerinden bahseder. Ayrıca Türkmenlerin konut biçimleri yer yaygısı kullanımını zorunlu kılmaktaydı.

Dokumanın tanımından bahsetmiştik. Konumuz olan kilim dokumalardan bahsetmeden önce dokumaların kaç gruba ayrıldığını incelemekte fayda vardır. Dokunma şekillerine göre dokumalar dört grupta incelenir. Bunlar:

1. Çarpana (Kolan) Dokumalar
2. Kirkitli dokumalar

²³ Özay, s.109.

²⁴ Özay, s.10.

²⁵ Özay, s.10.

2.1 Havsız Kirkitli Dokumalar

- a. Kilim
- b. Cicim
- c. Zili
- d. Sumak

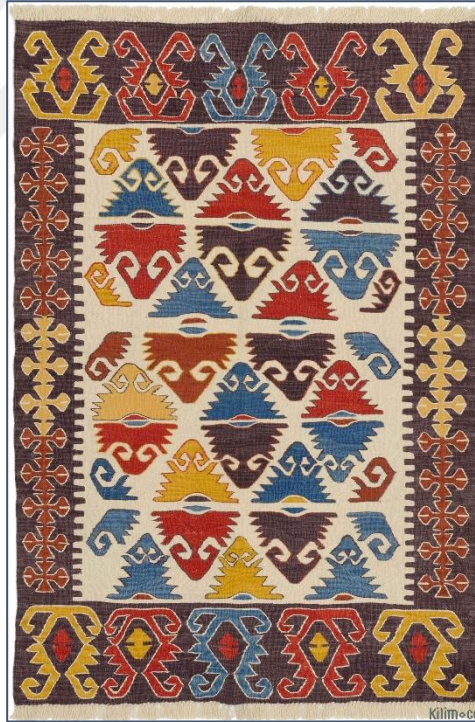
2.2 Havlı Kirkitli Dokuma

- a. Halı

3. Mekikli Dokumalar

- a. Düz
- b. Armürlü
- c. Jakarlı

Mekiksiz dokumalar



Resim 6: İlikli ve iliksiz kilim tekniklerinin bir arada kullanıldığı kilim örneği²⁶

²⁶ Kilim, <https://www.kilim.com/detay/k0036458-yeni-kok-boya-el-dokuma-kilim>, (28.11.2019)



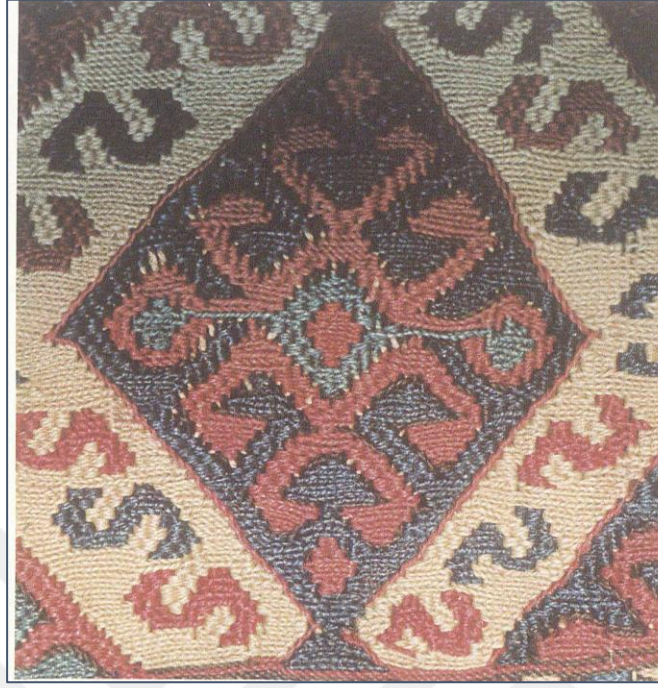
Resim 7: Zili Dokuma örneği (Prof. Şerife Atlıhan Koleksiyonu)²⁷

²⁷ Zili ve Cicim, <http://www.istanbulunustalari.com/tr/usta/90/serife-atlihan>, (28.11.2019)

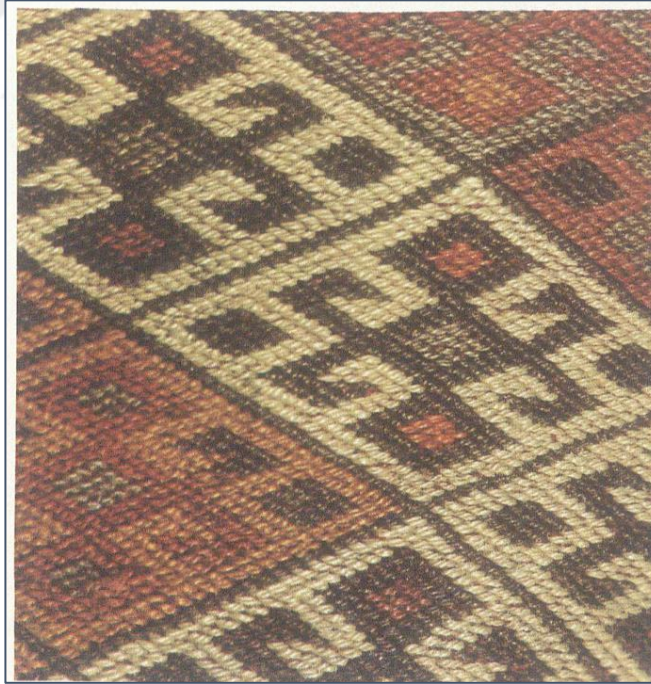


Resim 8: Cicim Dokuma örneği (Prof. Şerife Atlıhan Koleksiyonu)²⁸

²⁸ Zili ve Cicim, <http://www.istanbulunustalari.com/tr/usta/90/serife-atlihan>, (28.11.2019)



Resim 9: Atkısız Balıksırtı Sumak Dokuması²⁹



Resim 10: Atkılı Balıksırtı Sumak Dokuması³⁰

²⁹ Belkis Acar, **Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar**, (Baskı Sayısı Belirtilmemiştir), İstanbul: Ak Yayınları Türk Süsleme Sanatları Serisi:3, 1975, s. 40.

³⁰ Acar, s. 40.

2.1 Halı

Halının kelime anlamı Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre şöyledir: “Yere veya mobilya üstüne serilmek, duvara gerilmek için, genellikle yünden dokunan, kısa ve sık tüylü, nakışlı, kalın yaygı”dır.³¹ Özbek halıyı, “Yüzü muhtelif renkli desenlerle süslü, bir nevi (havlı), ilmekli dokumalara halı denir.”³² diye tanımlar. Anadolu'da halı ve kilim kültürü Türk kültürünün önemli bir parçasıdır, kültürün zengin bir temelini oluşturur.

Terim olarak halı, farklı kelimelerle telaffuz edilmiştir. Kaşgarlı Mahmud'un 11. yüzyılda yazmış olduğu Divanü Lûgati't-Türk'te kilim, halı, döşek, keçe vb. gibi yere serilen eşyalara “kıviz, kiwiz, küvüz, tülüğ, yazım” söylendiğini ifade etmiştir. Dünyanın farklı bölgelerindeki Türk topluluklarında halı, “halı” olarak söylenmektedir. Selçuklularda halı, “bast-bastı” olarak bilinmektedir. 14. yüzyılda yazılmış Dede Korkut (Ata Korkut) kitabında halı için “kalı, kaliça, khalıça” kelimelerinin kullanıldığı bilinmektedir. Osmanlı Dönemi metinlerinde halı, “kalın, kalı, kaliçe, kaliça, haliçe, seccade” olarak görülmektedir.³³

Nazan Ölçer, dokuma sanatının öncüleri olarak “ağ örgüsü tekniği” ile “ilmek-ilmik tekniği” sanıldığını ifade etmektedir.³⁴ Kurt Erdmann, halının çoğunlukla dokunduğu yerleri şöyle ifade etmiştir: “Bir dokuma türü olan halının vatani, 30° ile 45° kuzey enlemleri arasında bütün Asya'yı kuşatan bölgedir. 30°'nin güneyinde hasır kullanılırken 45°'nin kuzeyinde hayvan postu kullanılmıştır. Bu 15 derece genişliğindeki halı bölgesinin doğu kısmı keçe, batı kısmı ise düğümlü halı bölgesidir. Bilinen en eski düğümlü halılar Doğu Türkistan'da yapılmış olanlardır.”³⁵

Halıcılık ya da halı dokuma, kökleri milattan önceki yüzyıllara dek uzanan dokuma sanatının bir dalıdır. Yukarıda bahsedildiği gibi; ilk çağlarda insanların, soyulabilen ağaç kabukları ve liflerinden sepet ya da hasır örer gibi, yaygı yaptıkları bilinmektedir. Neolitik çağlarda da evcilleştirilmiş koyunların yünlerinden, yünleri

³¹Halı, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5aabc5cb8bf3c9.09008133, (16.03.2018).

³² Kenan Özbek, **Anadolu Halı Seccadeleri**, (Baskı Sayısı Belirtilmemiştir), Ankara: CHP Halkevleri Bürosu, Kılavuz Kitaplar: 22, Ulus Basımevi, (Yıl belirtilmemiştir), s.5.

³³ Deniz, Bekir. **Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları**, (Baskı Sayısı Belirtilmemiştir), Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 215, 2000, s.7-8.

³⁴ Nazan Ölçer, **Kilimler**, (Baskı Sayısı Belirtilmemiştir), İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti. 1988, s.9.

³⁵ Kurt Erdmann, **15. Asır Türk Halısı**, (Baskı Sayısı Belirtilmemiştir), İstanbul: Maarif Basımevi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları 715, (Yıl Belirtilmemiştir), s. 85.

bükerek elde edilmiş ipliklerle dokunan örtülerin, halıcılık sanatının temellerini oluşturduğu düşünülmektedir.³⁶ Kazılar sonucunda Asya ve Afrika'da kilim parçalarına rastlanması, bu tip dokumaların Asya'dan Afrika'ya mı yoksa Afrika'dan Asya'ya mı geçtiği bir müddet için bilgileri tereddüde düşürmüştür. Fakat aynı çağda Sümerlerin kilim, hatta halı kullandıkları tarihi kayıtlarda rastlanması, bu dokumanın Afrika'dan ziyade Asya'ya özgü olduğunu anlatmaktadır.³⁷ MÖ 8. yüzyıla ilişkin Asur fresklerinde halı görülmekte ve MÖ 9. yüzyılda Homeros halıdan söz etmektedir. Bunların düğümlü halı olup olmadığı kesin değildir.

Bilinen en eski düğümlü el halısı örneği ise Sovyet arkeolog S.J. Rudenko'nun Altay Dağları eteklerindeki Pazırık'ta bulunan İskit mezarlarına ilişkin kurganlardan (oda mezar) çıkarılan halıdır.

2.1.1 Pazırık Halısı

Bu halı, Altay Dağları (Altay dağları, Orta Asya'da Kazakistan sınır bölgesinden, Rusya, Moğolistan ve Çin'e kadar uzanan sıra dağlar³⁸) eteklerinde yer alan beşinci Pazırık kurganından çıkarılmıştır. Üzerinde çeşitli desenler bulunan bu halı, 1,83 m x 2,00 m boyutunda bir eğer örtüsü olup dm²'de 3600 düğüm içerir. Türk düğümü ile dokunmuş halının çok ince bir işçilik içermesi halıcılığın başlangıcının çok daha geriye gittiğini göstermektedir.³⁹ Halı, süvari figürleriyle geniş bordür, geyik figürleriyle ikinci geniş bordür, grifonlardan (Baş ve kanatları kartal, gövdesi aslan biçiminde mitolojik yaratık) bir iç ve bir dış dar bordür, zeminde 24 kare halinde haçvari çiçeklerden, kırmızı zemin üzerinde beyaz, mavi ve sarı renklerin hakim olduğu dama tahtasına benzeyen bir örnek göstermektedir (Bkz Resim11). Rudenko, kurgandaki eşya ile halıyı İskitlere mal ederek MÖ 5. yüzyıla tarihlendirmiştir. Daha sonraki yayınlarda Ghirsman ve Bussagli, bu halıyı MÖ 4.-3. yüzyıllara koymuşlardır. J.Zick-Nisen ise, halının MÖ 5. yüzyılda Susa ve Frigya arasında herhangi bir merkezde

³⁶ Neriman Görgünay, **Doğu Yöresi Halıları**, (Baskı Sayısı Belirtilmemiştir), Ankara: Türkiye İş Bankaları Kültür Yayınları:163, Sanat Dizisi: 23, s.2.

³⁷ Özbel, s.5.

³⁸ <https://www.google.com/search?q=altay+da%C4%9Flar%C4%B1&oeq=altay+da%C4%9Flar%C4%B1&aqs=chrome..69i57.70j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>, 07.01.2019.

³⁹ Oktay Aslanapa, **Türk Halı Sanatı'nın Bin Yılı**, (Baskı Sayısı Belirtilmemiştir), İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti. 1987, s. 9.

yapılabileceğini, sanat geleneklerinin Kuzey-Batı İran'ı işaret ettiğini ileri sürmüştür.⁴⁰ Bu iddiaların yanı sıra Oktay Aslanapa Pazırık halısı için şu düşünceleri ifade etmektedir: “Ölülerin gömülmesi adetleri, mumyalanmış ölümlerin tipleri ve Altay bölgesinin tarihi ile komşu kurganlarda çıkan diğer eserler karşılaştırılınca, halının Asya Hunları'na ve MÖ 3.-2. yüzyıllara mal edilmesi akla yakın gelmektedir.” Halının günümüze kadar sağlam gelmesinde, kurganların içerisine girmiş olan suların donması etken olmuştur. Bu halı şu an Leningrad Ermitaj Müzesi'nde (Rusya) bulunmaktadır.⁴¹



Resim 11: 5 nolu kurganda bulunan Pazırık Halısı⁴²

2.1.2 Doğu Türkistan'da Bulunan Halılar

Rudenko'nun Pazırık halısını keşfetmesinden 45 sene önce Aurel Stein 1906-1908 yılları arasında Doğu Türkistan'da Lop Gölünün batısındaki Lou-Lan'da 3. ve 4. yüzyıllardan kalmış düğümlü halı parçalarını bulmuştur (Bkz. Resim 12). Bunlar kalın

⁴⁰ Oktay Aslanapa, **Türk Halı Sanatı'nın Bin Yılı**, (Baskı Sayısı Belirtilmemiştir), Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti. İstanbul: 1987, s. 9.

⁴¹ Deniz, s. 19.

⁴² <http://www.klasikhali.com/pazyrvk.asp>, 05.11.2018.

ve sert, boyasız yünden bükülen ipliklerle tek argaçlar üstünde düğüm atılmış, bazen beş sıra arış geçirilerek hazırlanmış, üç çeşit koyu mavi, sarı, kırmızı, mat yeşil ve kahverengiden parlak ve canlı renkli baklava şekilleri, şerit ve çok stilize çiçeklerden oluşmuş basit örneklerden oluşmaktadır. Bu parçalar, günümüzde Londra British Museum ile Hindistan yeni Delhi Müzesinde sergilenmektedir.⁴³



Resim 12: Sir Aurel Stein'in Turgan araştırmalarında Lou Lan'da bulunduğu halı parçası, Londra British Museum⁴⁴

İlerleyen yıllarda 1913'de A.Von Le Coq, Turfan araştırmaları sırasında Kuça'nın batısı Kızıl'da başka düğümlü halı parçaları bulmuştur. 16x26 cm ebatlarında ve benzer olarak kalın, sert boyasız yünden bükülü ve arış ile argaç üzerine düğümlü, ayrıca bir atlamalı argaçlar üzerine ince yün iplik düğümleriyle zenginleştirilmiş tekniğe sahiptir. Kırmızı zeminde siyah konturlu, sarı renkli kıvrılmış dal ya da ejder kuyruğunu

⁴³ Aslanapa, s. 10.

⁴⁴ Aslanapa, s. 10.

anımsatan örnek canlı renklerle göze çarpar. Günümüzde Berlin İslam Sanatı Müzesi'nde sergilenip, 5. ve 6. Yüzyıllara ait olduğu kabul edilir.⁴⁵

2.1.3 Fustat'ta Bulunan 9. Yüzyıl Halıları

Düğüm tekniği Abbasiler (Samerra) Döneminde Orta Asya'dan batıya getirilmiş ve bundan sonra Selçukluların hakimiyetiyle İslam dünyası ve sonraları da İslam yayılmamış bölgelere sıçramıştır. Beraberinde, Büyük Selçuklu İmparatorluğu zamanından hiçbir halı kalmamıştır. Anadolu Selçuklu Devletinin merkezi olan Konya'da bulunan bazı halılar "Konya Halıları" adı ile bu devirden kalan eserleri temsil etmektedir.⁴⁶

Abbasilerin merkezi olan Samerra (MS 838-883), Türk Muhafız birliklerine kurulmuş bir şehir olduğu düşünülürse, 9. yüzyıl erken Abbasi Devrine ait halı sanatlarıyla bağlantı kurulabilir. Tek argacta düğümle iki halı parçası Lamm tarafından Fustat'ta bulunmuştur. Her iki parça da tek argaç üstünde sıralanan kısa yün ipliklerle Doğu Türkistan'da bulunmuş halı parçaları tekniklerini anımsatır. Ayrıca, baklava şekillerinden oluşan geometrik kompozisyonları da Türk halılarında görülen örneklere uygundur.⁴⁷

"Lamm tarafından Fustat'ta (eski Kahire) ele geçirilip Stockolm müzelerine maledilen bu iki küçük parça halı, Samerra üslubu için karakteristiktir. Bunlardan biri kıvıll kahverengi zemin üzerine, koyu mavi, yeşil ve devetüyü renklerden meydana gelen, kaydırılmış eksene göre sıralanmış iç içe iki altıgen yıldızlardan bir örnek göstermektedir. Zeminle arasında sınır bulunmayan geniş bordür büyük baklavaları çevreleyen küçük baklavalarından ibaret olup, üç şerit halinde dar bir dış bordürle kavranmıştır. Bu halı 29x32 cm boyutludur"⁴⁸ (Bkz. Resim 13).

⁴⁵ Aslanapa, s. 10.

⁴⁶ Aslanapa, s. 10.

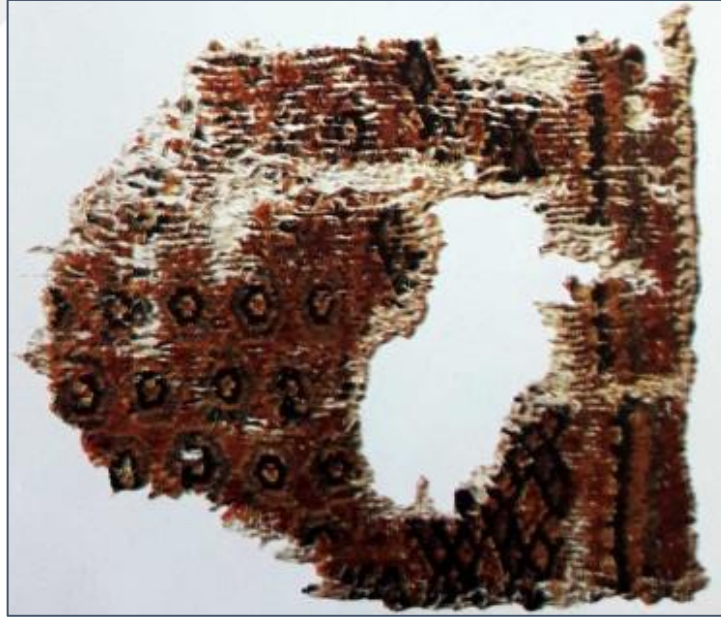
⁴⁷ Aslanapa, s. 10

⁴⁸ Aslanapa, s. 10-11.



Resim 13: 9. yüzyıl halı parçası (29x32 cm), Samerra. Stockholm National Museum⁴⁹

30.5x13 cm boyutlarında başka parça halı da baklava şekilli geometrik bir örnek sunmakta olup, benzer renklere ek olarak daha az kırmızı renkler vardır⁵⁰ (Bkz. Resim 14).



Resim 14: Fustat'ta bulunmuş 9. yüzyıl halı parçası (30,5x13 cm), Samerra. Göteborg Röhs Museum⁵¹

⁴⁹ Aslanapa, s. 17.

⁵⁰ Aslanapa, s. 11.

⁵¹ Aslanapa, s. 17.

Fustat'ta bulunan başka küçük halı parçaları da, Abbasi devrine mal edilir. Bunlardan Kahire Arap Müzesi'ndeki kufi kitabeli iki parçadan biri, yüksek olasılıkla MS 817-818 tarihini vermektedir. Kûfi kitabeli üçüncü parça ise Washington Textile Museum'dadır. İsveç koleksiyonunda bulunan diğer parçalarla beraber Lamm tarafından yayınlanan bu halılar Abbasi Devri örnekleri olarak kabul edilir.⁵²



Resim 15: 9. yüzyıl halı parçası, Fustat. Metropolitan Museum of Art. New York⁵³

Emeviler Döneminde, başlangıcından itibaren askeri maksatlarla İslam Devleti bünyesinde görevlendirilmeye başlanan Türkler, Abbasiler Devri'nde kumandanlık ve valilik gibi yüksek mevkilere çıkmış, Halife Memun ve Mutasım ile devletin askeri kadrolarının sayıca ve nüfuz itibarı ile en kudretli unsurunu meydana getirmiştir. Kısa zamanda sayıları 30.000'e varan Türk birlikleri özel olarak ipekli elbiseler ve sırma kemerlerle göze çarpmakta, geldikleri bölgenin beyleri veya asilzadeleri kumanda etmekte, yabancıların idaresine girmemektedirler. Kendileri için kurulan Samerra'nın inşa faaliyetlerini de Türk kumandanları yürütmüştür. Samerra'da mimari gibi, hayat da Türklerin alıştığı şartlara uygun olup, kendi eşyalarını ve çadırlarını da aileleriyle birlikte getirmişlerdir. Bu eşyalar arasında halılar da bulunmaktadır. Daha önce 7. yüzyıl son çeyreğinde ve 8. yüzyılda gelen Türkler, ilk defa halıyı iklim bakımından alışık olmayan ülkeye getirerek tanıtmışlardır. Sıcak çöl iklimi, halıya hiç uygun

⁵² Aslanapa, s. 11.

⁵³ Aslanapa, s. 11.

olmayan ve daha önce bunu tanımayan insanların yaşadığı yerdir. Abbasiler'den kalan ve Fustat'ta bulunmuş halı parçalarının Türklerin bölgeye gelişinden sonraki tarihlere rastlanması da bunu açıkça belirtmektedir.⁵⁴

2.1.4 Selçuklu Halıları

1905 yılında İsveçli F.R. Martin tarafından keşfedilmiştir. Martin, bu halıların önemini Alman konsolosluğunda çalışan Danimarka asıllı Loytved'e aktarmış böylece 1908 yılında bu halılarla ilgili ilk bilgiler kaleme alınmıştır.⁵⁵

Bu halılar genellikle büyük ebatlarda olup, bir tanesi 15 m² ölçüsündedir. Halıların birinde zemin saman sarı iken, geri kalanlarda zemin, kırmızı veya koyu mavidir. Motifler açık mavi ve kırmızıdır. Açık ve koyu sarı ile bazen açık yeşil de göze çarpmaktadır.⁵⁶

Desenleri oluşturan motifler; sekiz köşeli yıldız, baklava, uçları çengellerle çevrili sekizgenler gibi sık rastlanan geometrik şekillerdir. Bazen geometrik şemaya uydurulmuş bitki motiflerine de yer verilmiştir. Zemin kompozisyonu, sade şekillerden oluşan motiflerin, yan yana ve üst üste sıralanmasından meydana gelmektedir. Bununla birlikte Konya Selçuklu halılarına asıl karakteristik özelliğini veren, geniş bordürlerde yer alan iri kûfi benzeri yazılardır.⁵⁷

Bu halıların, 1221 yılından sonra Sultan Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılıp daha sonra camiye vakfedilmiş olduğu sanılmaktadır. Bu halılar, Selçuklu sanatının en abidevi örnekleri arasında olduğu kabul edilmektedir. Halılarda düğüm sıklığı m² 80.000 - 100.000 arasındadır.⁵⁸

Bulunan bu halılar 31 Mart 1930 tarihinde İstanbul Süleymaniye Külliyesi Türk İslam Eserleri Müzesi'ne getirilmiştir. Daha sonra Sultan Ahmet'te bulunan İbrahim Paşa Sarayı'na taşınmıştır.⁵⁹

⁵⁴ Aslanapa, s. 12.

⁵⁵ Aslanapa, s. 13.

⁵⁶ Aslanapa, s. 13.

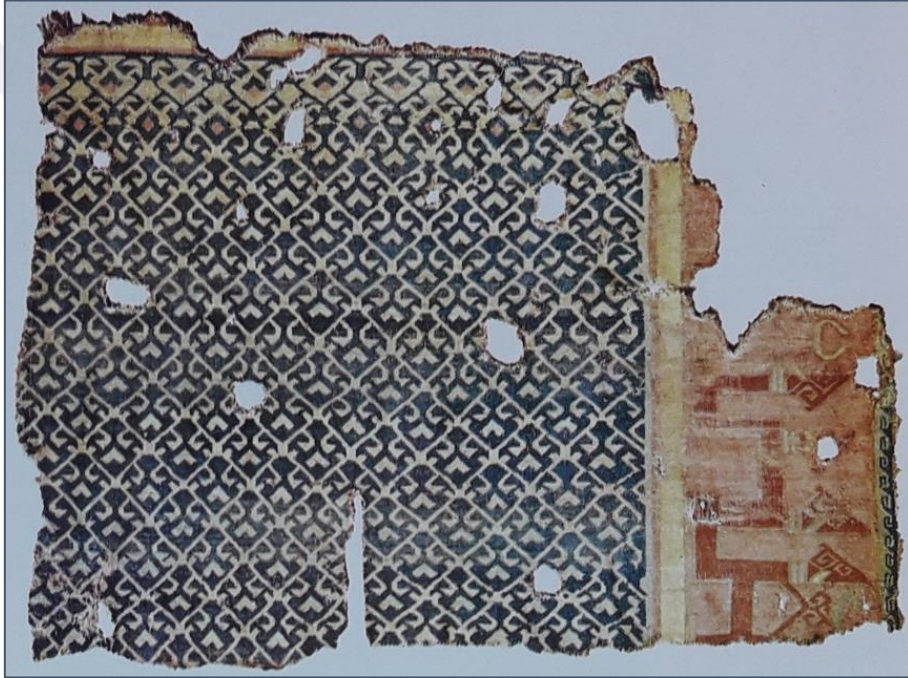
⁵⁷ Aslanapa, s. 14.

⁵⁸ Aslanapa, s. 14.

⁵⁹ Aslanapa, s. 14.



Resim 16: Konya Selçuklu halısı, 13. Yüzyıl (0.77 m x 0.17 m) İstanbul, Türk İslam Eserleri Müzesi⁶⁰



Resim 17: Konya Selçuklu halısı, 13. Yüzyıl (2.26 m x 1.23 m) İstanbul, Türk İslam Eserleri Müzesi⁶¹

⁶⁰ Aslanapa, s. 22.

⁶¹ Aslanapa, s. 22.



Resim 18: Konya Selçuklu halısı, 13. Yüzyıl (0.90 m x 0.74 m) İstanbul, Türk İslam Eserleri Müzesi⁶²



Resim 19: Konya Selçuklu halısı, 13. Yüzyıl (2.85 m x 5.50 m) İstanbul, Türk İslam Eserleri Müzesi⁶³

⁶² Aslanapa, s. 22.

⁶³ Aslanapa, s. 18.



Resim 20: Konya Selçuklu halısı, 13. Yüzyıl (3.20 m x 2.40 m) İstanbul, Türk İslam Eserleri Müzesi⁶⁴



Resim 21: Konya Selçuklu halısı, 13. Yüzyıl (2.46 m x 6.08 m) İstanbul, Türk İslam Eserleri Müzesi⁶⁵

⁶⁴ Aslanapa, s. 19.

⁶⁵ Aslanapa, s. 20.



Resim 22: Konya Selçuklu halısı, 13. Yüzyıl (1.14 m x 2.30 m) İstanbul, Türk İslam Eserleri Müzesi⁶⁶

⁶⁶ Aslanapa, s. 21.

2.1.5 Erken Osmanlı Halıları (Holbein Halıları)

Erdmann, Türk halılarının iki parlak devri olduğunu söylemektedir. Bunlar; 13.-14. yüzyıl ile 16.-17. yüzyıllardır. Bu iki devir arasında kalan 15. yüzyıl, halı tarihi açısından gizli olarak kalmıştır. Bunun yanı sıra Selçuklu parlak devri ve Osmanlı parlak devri arasında bir köprü görevi üstlendiği belirtilmektedir. Osmanlı sanatının 16. yüzyılda göstermiş olduğu gelişmenin kökleri de bu devirde atılmıştır.⁶⁷

15. yüzyıl ortalarından başlayıp değişik eksenlerin üstünde sıralanmış sekizgen ve baklava şekilli halılar, Avrupa resimlerinde gittikçe artarak resmedilmiştir. Bu halılar Alman ressam Hans Holbein adıyla anılsa da Hans Holbein'in doğumundan önce İtalyan ressamları tarafından zaten resmedilmiştir. 15. yüzyıldan 16. yüzyıla Klasik Devre geçişini hazırlayan bu halılar, dört tip olarak gelişmiş olup, Holbein bunlardan sadece iki tipini resmetmiştir.⁶⁸



Resim 23: I. Tip Holbein Halısı (Manisa Kula), 16. yy. İstanbul Vakıflar Halı Müzesi⁶⁹

⁶⁷ Kurt Erdmann, **15. Asır Türk Halısı**, İstanbul: Maarif Basımevi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları 715, (Basım tarihi belirtilmemiştir), s. 92.

⁶⁸ Aslanapa, **Türk Halı Sanatının Bin Yılı**, s.65.

⁶⁹ **Türk El Dokuması Halılar**, Katalog: 2, No: 0171.



Resim 24: Lotto halısı (Uşak), 16. yy. İstanbul, Türk İslam Eserleri Müzesi⁷⁰



Resim 25: III. Tip Holbein halısı (Bergama), Özel Koleksiyon⁷¹

⁷⁰ Türk El Dokuması Halılar, Katalog: 4, No: 0320.

⁷¹ Türk El Dokuması Halılar, Katalog: 1, No: 0033.



Resim 26: IV. Tip Holbein halısı (Bergama) 18. yy. İstanbul, Türk ve İslam Eserleri Müzesi ⁷²



Resim 27: IV. Tip Holbein halısı (Konya), 18. yy. İstanbul, Türk ve İslam Eserleri Müzesi ⁷³

⁷² Türk El Dokuması Halılar, Katalog: 2, No: 0118.

⁷³ Türk El Dokuması Halılar, Katalog: 3, No: 0265.

2.1.6 Klasik Devir Osmanlı Halıları

Türk halı sanatının ikinci parlak devri, Selçuklu halılarından sonra 16. yüzyılda Uşak ve çevresinde yapılmış halılarla başlar.⁷⁴ Bu halıların ortaya çıkışıyla, geometrik desenli Memling ve Lorenzo Lotto halıları dönemi kapanır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun genişlemesiyle Tebriz (1514) ve Kahire'nin (1517) alınmasıyla başta İran olmak üzere, Memlük unsurlarını da kapsayan yeni stil akımları Türk sanatında ortaya çıkmıştır. Osmanlı saray stiline yaratılmasında 15. yüzyılın son çeyreğinden 16. yüzyılın ortasına kadar İranlı ustalar büyük rol oynamışlardır. 1514'te Tebriz alındıktan sonra çok sayıda İranlı sanatçı İstanbul'a getirilmiştir.⁷⁵

Halı desenlerindeki saray stil akımları arasında, 1470'ten 1520'ye kadarki dönemde minyatür ustası Baba Nakkaş tarafından ilk kez kullanılan arabesk desenler veya rûmi stili belirleyici olmuştur. Bu dönemde Şahkulu ve Kara Memi gibi sanatçılar da bitkisel tasarımlarla oluşan bu yeni halı üslûbuna katkı sunmuşlardır.⁷⁶

Uşak halılarının belirli bir örgütlenme içinde çalışan atölyelerde "tasarlandığı" ve dokunduğu düşünülür. Geleneksel olarak, verilen en erken tarih 16. yüzyıldır ama bazı araştırmacılar bu halıların 15. yüzyıldan beri dokunduğuna inanırlar ancak bu kuşkuludur. Osmanlı sarayı için dokunmuş oldukları önerisi de getirilmiştir.⁷⁷ Uşak halılarından beri saray o bölgeyi halı dokutmak için kullanmıştır. Holbein halıları adı ile tanınan grubun ilk iki tipi bu halılara kaynak olarak gösterilir fakat bunlarda geometrik motifler yerine, tamamen bitki motifleri ve yine bitki motiflerinden meydana gelen madalyonlar hâkim olmuştur. İki esas grup olarak "Madalyonlu ve Yıldızlı Uşak Halıları" bilinen isimlerdir. Uşak halılarında görülen madalyon formu sadece Uşak halılarında değil , kilimlerde, Şam'da yapılan halılarda da görülmektedir. (Bakınız resim 55-64)

⁷⁴ Aslanapa, **Türk Halı Sanatının Bin Yılı**, s.103.

⁷⁵ Şahin, "Türk ve İslam Eserleri Müzesi Halı Koleksiyonu", s.23.

⁷⁶ Şahin, "Türk ve İslam Eserleri Müzesi Halı Koleksiyonu", s.23.

⁷⁷ Michael Franses, "Transilvanya Kilisilerindeki Osmanlı Halıları", s.58.



Resim 28: Madalyonlu Uşak halısı⁷⁸



Resim 29: Yıldızlı Uşak halısı, 17. yy. New York, Metropolitan Sanat Müzesi⁷⁹

⁷⁸ <https://www.pinterest.co.kr/pin/528539706262233591/>, (25.06.2019)

⁷⁹ Türk El Dokuması Halılar, Katalog: 2, No: 0115.

2.2 Kilim

Atkı yüzölçü dokumaların daha çok doğuda Türkiye, İran, Türkistan, Kafkasya'da dokunan ilikli kilim ve türleri, hemen bütün dünyada "kilim" olarak tanınır. Lydia Rasonyi'nin incelemesine göre Türkçede "kilim" olarak söylenir. "Kilim" kelimesi Türkçede 13. yy'dan beri kullanılır. Polonya dilinde "kilim", Bulgarca ve Sırpçada "kilim", Romence'de ise "chilim"dir.⁸⁰ Bazı kaynaklarda da kilim kelimesinin farklı söylenişine rastlanmıştır: [Salonen'in belirttiğine göre kilim için "gelimi" ve "gelaima" (Süryanice), "gelom" (İbranice), "kalim" (Farsça) ve "klamis" (Yunanca) kelimeleri kullanılır. Bu sözcüklerin hepsi aynı kökten türemiştir... Birçok Farsça eserde kilim kelimesinin bolca geçtiği görülmektedir.]⁸¹

"Kilim" sözcüğü, Orta Asya'dan Doğu Avrupa'ya kadar olan coğrafyada ve Kuzey Afrika'nın bir bölümünde farklı telaffuzlarla, hecelemelerle kullanılan, havsız dokunan yaygıların genel ifadesidir.⁸² Havsız dokumalar kendi içinde; dokuma ve desenleme tekniklerine, kullanıldıkları yere göre farda (ilikli kilim), sili, cicim, bozluk, çul (desen atkısı ile desenlenenler) gibi isimler alırlar. Binlerce yıldır dokunan kilimler ortaya çıktıkları kültürün özelliklerini almış, bununla beraber üretildikleri toplumun örf, adet, inanç, yaşayış biçimleri ile şekillenmişlerdir. Ayrıca kilim motif, renk ve tekniklerinde toplumlararası ilişkilerle etkileşim de görülür. Kullanıldıkları yere göre kilimlerin desen düzenlemeleri farklılık gösterir. Kilimlerde genel olarak zeminlerin desenle kaplandığı görülmekle birlikte; deve yükü örtüsü olarak dokunan kilimlerin bazılarında orta kısmın desensiz olduğu, bazı bölgeler ve aşiretlerde kilimlerin desensiz dokunduğu görülmektedir. Kilimlerin çok yönlü kullanıldığı görülür. Kilimler yerde, duvarda, örtü (sedir, yük, yüklük, beşik), perde ve cenaze sargısı olarak kullanılır. Taşıma kolaylığı vardır çünkü halıya göre daha hafiftir, birleştirilip dikilebilir ve katlanabilirler. Bu kadar çok kullanılması, doğal malzemenin yapılması nedeniyle

⁸⁰ Acar, s. 20.

⁸¹ Şerife Atlıhan, "Anadolu'da Kilim Geleneği", **18.-19. Yüzyıl Anadolu Kilimleri Gülgönen Koleksiyonu**, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, 2011. s. 68.

⁸² Atlıhan, "Anadolu'da Kilim Geleneği", s. 36.

yıpranma oranı yüksektir, dolayısıyla günümüze çok eski kilim örnekleri kalmamıştır. Fabrika üretimleri nedeniyle yenilerinin üretimi de çok azalmıştır.⁸³

Anadolu'ya ilk gelen göçebe Türk toplulukları yerleşik yaşama geçmeden önce geçimlerini hayvancılıktan sağlamışlardır. Daha sonraki yüzyıllarda da bu devam etmiştir. Türkler arasında yerleşik yaşama geçenler tarım ve zanaat işleriyle uğraşmışlardır. Bunun yanında göçebe yaşamını sürdüren topluluklar hayvancılık yapmaya devam etmişlerdir. Sürülerinin eti, sütü, yünü, kılı ve derisinden yararlanmışlar, hayvanlarının yünlerinden kendi ihtiyaçları için çeşitli dokumalar yapmışlardır. Özellikle halı, kilim dokumacılığı baştan beri göçebelerle özdeşleşmiştir. Türkmenlerin konut biçimleri yer yaygısını zorunlu kılmıştır. Çünkü göçer toplumların çadırlarının örtülerinden başlayarak, çadırlarında kullandıkları yaygılara (halı, kilim, çul, keçe), örtülere, çuvallara, heybelere, torbalara ihtiyaçları vardır ve bunları kendileri üretmek durumundadırlar. Bu ürünler desen, renk, boyut bakımından özgündür. Göçebeler ihtiyaçlarından fazlasını satarlar. Yerleşik olan Yörükler geleneklerini köy, kasaba ve şehirlerde devam ettirmişler; evlerde, atölyelerde halı kilim dokumacılığı yapmışlardır. Atölye üretimi sipariş ya da ticari amaçlıdır ve özgünlük yoktur. Kilimler halk ve saray yaşamında çeşitli amaçlar için (yaygı, örtü, perde, sargı) yaygın olarak kullanılmışlardır.⁸⁴

Yeryüzünün çeşitli bölgelerinde, çeşitli soy ve milletten insanlar tarafından, en azından 4000 yıldır çok yönlü kullanılan kilim, üzerine desenler konularak daha da değerli duruma getirilmiştir ve vazgeçilmez ev eşyası olarak kullanılmaktadır. Toplumlara özgü sanatı yansıtan özelliği vardır.⁸⁵

Kilimin geçmişi hakkında 13. Krallık Devrinde yaşamış IV. Tuthmosis'in (MÖ 1417) mezarından çıkan keten duvar dokuması bir fikir vermektedir. Anadolu'da köklü bir dokumacılık sanatının bulunduğunu Alacahöyük'te bulunan gümüş kirmanlar (MÖ 3000-2000) göstermektedir. Anadolu'da Gordion'da Frigyalılara ait sumak ve cicim parçaları bulunmuştur (MÖ 7. yy). Böylece Anadolu'da sumak ve cicim dokumalarını MÖ 7. yy'a indirgemek mümkün olmaktadır.⁸⁶ Milletlerin kültürel değerlerinin en

⁸³ Gülay Yangöz Göksu, Şerife Atlıhan "Osmanlı Saray Kilimlerinin Desen Yapısı", **İdil Dergisi**, Cilt:7, Sayı: 45, 2018, s. 620.

⁸⁴ Yangöz Göksu, Atlıhan s. 620.

⁸⁵ Acar, s. 7.

⁸⁶ Acar, s. 15.

önemli unsurlarından biri sanat gelenekleridir. Yüzyıllardan beri devam eden motif, kompozisyon ve estetik kriterler toplumların inanç yapıları doğrultusunda şekillenerek devam etmiştir. Türklerin yaptıkları halı ve kilimlerde de bu estetik kriterleri takip etmek mümkündür.



3. OSMANLI'DA SANAT ORTAMI

Osmanlı devletinde süsleme sanatlarına büyük önem verilmiştir. Özellikle klasik dönemde Saray Sanatı kendi benliğine kavuşmuştur. Türk süsleme sanatı orta Asya'dan beri birçok kültürün etkisi altında kalmış, İslamiyet öncesi şaman figürler kullanılmış İslamiyetten sonra geometrik bezemeler başlamıştır. Sonsuzluğu simgeleyen bezemeler her alanda karşımıza çıkar. İslamiyetten sonra arapça yazıyı öğrenmişler bu da hat sanatını ortaya çıkarmıştır. Saray sanatı başından beri farklı üslupların etkisi altında kalmıştır.

Osmanlı süsleme sanatları 14.-15. yüzyıllarda doğu etkisinde kalmıştır. 16. yüzyılda Osmanlıların siyasi yönden olduğu gibi kültürel, sosyal ve ekonomik yönlerden kişiliğini bulduğu bir dönemdir. Klasik dönem Osmanlı Türkleri, imparatorluk içinde hem Müslüman hem diğer inançtaki insanlardan yararlanmıştır. Saray ve çevresindeki bu kültürel çeşitlilik zamanla saray sanatına zemin hazırlamıştır.⁸⁷

Osmanlı'da başından beri sarayın ihtiyaçları, hediyelik, günlük kullanım için, sipariş olarak, camiler için vb. nedenlerle halı, kilim ve kumaş dokunmuştur.

Genel olarak Osmanlı Saray stiline ortaya çıkmasındaki etken Osmanlı Devleti'nin hanedan devleti olmasından kaynaklanabilir. Patrimonial hanedan devletinde saray her alanda egemen ve örnek olmalıdır. Sanat tarihçileri, Osmanlı Sarayının halı yapımı ve stiline köklü bir değişiklik getirdiğini vurgularlar. Padişahın saray patronajı yalnız halıda değil bütün sanat kollarında, yüksek saray kültürü damgasını vurmuştur.⁸⁸ Değerli halılar hükümdarların kullandığı, bağışladığı, hediye ettiği prestij eşyaları arasında sayılır

Osmanlı sanatı üzerinde Hint ve İran sanatının etkileri çok belirgindir ancak İstanbul başkent olup Saraya bağlı nakkaşhane altında bütün atölyeler birleşince 16.yüzyılda gerçek kimliğine kavuşmuştur 1514'te Tebrizin 1517'de Kahirenin fethi

⁸⁷ S. Senem Uğurlu (Başarı), "Klasik Osmanlı Dönemi (16-17. Yüzyıl) Saray Dokumalarının Motif Gelişimleri ve Kompozisyon Sistematiği", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE, 200), s. 4-6.

⁸⁸ Halil İnalçık, **Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar**, (Baskı Sayısı Belirtilmemiştir), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: 2008.

Türk bezeme sanatında yeni teknik ve desen anlayışına yol açmıştır. Fetih sonrası Tebrizli ustaların saraya gelmesi yeni bir sanat anlayışına neden olmuştur. Tebrizli usta Şahkulu'nun yarattığı saz üslubu saray sanatının öne çıkan üslubu olmuştur. (Bkz. Resim 30-32) Şahkulunun yetiştirdiği Kara Memi 16. yüzyılda Osmanlı Saray Nakkaşhanesinin başına geçince tüm sanat dallarında naturalist üslupta çiçek görülmeye başlamıştır. Kara meminin natüralist üslubu çok sevilmiş, tezhip, çini, hat, cilt, kumaş, halı, kilim gibi tüm sanat dallarında uygulanmıştır.(Bkz. Resim 31-33-34-37)

Saray nakkaşhanesinde üretilen desenler farklı sanat dallarında kullanılmak üzere nakkaşlar tarafından hazırlanıp ilgili yerlere verilmiştir. İslamiyet'te figürler sınırlı olmakla birlikte çiçek deseni oldukça yaygındır. Osmanlıda halı, kilim ve benzeri yaygıların çeşitleri, kullanım yerleri, kullananların sosyal durumları ve bu gibi eşyaların ticareti üzerinde oldukça ayrıntılı kaynaklar mevcuttur. Bunların başında tereke defterleri ve narh defterleri gelir⁸⁹.

Osmanlı saray sanatında desenler 15. yüzyıldan itibaren sürekli değişim içinde olmuş, 16.yüzyılda kendi kimliğini bulmuş, 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yavaş yavaş batı etkisinde kalmış, 18. yüzyılda Avrupa etkili üç boyutlu desenler görülmeye başlanmıştır. Dönemin moda anlayışına uygun olarak desenler değişmiş fakat Cumhuriyet dönemine kadar saray ve saraya bağlı atölyeler halı üretimine devam etmiştir.

⁸⁹ İnalçık, s. 53.

3.1 Nakkaşhane

Saray atölyelerinin mevcudiyeti Fatih zamanından beri bilinmektedir. Ancak tarihi en eski defter (ehl-i hiref) 1526 yılına aittir. Burada 45 sanat bölümü yazılıdır. En kalabalık grubu nakkaşlar oluşturur.⁹⁰

Nakkaşlar sarayın zevkine uygun desenleri hazırlayıp kendilerine bağlı atölyelere dağıtırlardı. Bu nedenle klasik dönemde çini, metal, kumaş, halı, kilim gibi eserlerde görülen desenlerin aynı veya benzer olması nakkaşhaneye bağlanır. Konumuz olan saray kilimlerinin desenlerinin nakkaşhane ile olan bağımlı incelemekte fayda vardır.

Tebrizli usta Şahkulu (1520-1566) Sazyolu üslubunun yaratıcısı olmuştur (Bkz. Resim 30). Diğer önemli usta Şahkulu'nun öğrencisi Karamemi'dir (1540). Karamemi'nin naturalist üsluptaki çiçek desenleri çok sevilmiş her sanat dalına yansımıştır (Bkz. Resim 33-34-37). Saray halılarında bu iki desen bazen tek bazen bir arada kullanılmıştır.(Bkz. Resim 35-61-65)

Bu desenler geleneksel geometrik desenli halılardan oldukça farklıdır. Saray halılarında İran (Sine) düğümü kullanılmıştır çünkü bu düğüm teknikleri halılarda yuvarlak hatlar yapmaya ve ince kıvrımların dokunmasına olanak sağlamaktadır.

Geleneksel Anadolu halılarında yünler daha sert yapıdadır. Bu halılarda genel olarak Türk düğümü kullanılmaktadır. Türk düğümü, yapı gereği daha sağlam ve keskin hatlı geometrik desenler yapmaya elverişlidir. Kıvrımlı hatlar yapmak istediğimizde ya boyutları büyütmeli ya da ince iplik ve sık çözgü kullanılmalıdır, aksi halde desenler köşelenir.

Kullanım amacı olarak Anadolu halıları, halk tarafından günlük ihtiyaçları karşılamak için dokunmuştur. Desenleme ezberden, içinden geldiği gibi yapılmıştır.

Saray halıları sarayda kullanılmak, devlet adamlarına hediye gibi amaçlarla dokunmuştur. Boyutları oldukça büyüktür. Dokuyan sanatçı tüm ustalığını kullanarak beğendirmek ister çünkü karşılığında para ve prestij sahibi olur.

⁹⁰ Hülya Tezcan, "Osmanlı Saray Halıları Grubundan Masa Halıları", **Tombak Antika Kültürü Koleksiyon ve Sanat Dergisi**, Sayı:3, Mart/Nisan, 1995, s. 16.

Halı dokuyan kişilere örnek hazırlayarak halı/kilim motif, renk ve kompozisyonunu hazırlayan böylece saray stilini belirleyen nakkaşlar bölüğü nakkaşhanede otururdu.

Onlar çini desenleri, mimari süslemeler, kitap tezhipleri, halı ve kemha desenleri özetle sarayda kullanılan her türlü eşya için örnek/nakış hazırlarlardı. Böylece bu gibi eşyalarda gördüğümüz benzeri desen ve motiflerin ortak kaynağı nakkaşhanedir.⁹¹ Orta doğuda saray ve tapınakların dekorasyonu veya değerli armağan olarak halının yeri büyüktür. Osmanlı saray teşkilatı kurulduğu tarihten beri halı yapıldığı ve Ehl-i Hiref, Kalye-i Bafan-ı Hassa bulunduğu vesikalarda kayıtlıdır.⁹² Saray halıları masa örtüsü olarak da kullanıldığından, yuvarlak ve haçvari şekilde yapılanları da vardır.⁹³ Türk geleneğinde masa yoktur. Ancak hediye olarak yurtdışına gönderilmek üzere yapılmıştır.⁹⁴



Resim 30: Şahkulu tarafından resmedilmiş Ejderha, Anka Kuşu ve Aslan savaşını gösteren bir çalışma⁹⁵

⁹¹ İnalçık, s. 47.

⁹² Aslanapa, s. 207.

⁹³ Aslanapa, s. 209.

⁹⁴ Tezcan, "Osmanlı Saray Halıları Grubundan Masa Halıları", s. 16-18.

⁹⁵ Şahkulu, <https://www.youtube.com/channel/UCdCoffY9ggnjFu6wvOd3T3w>, (05.11.2019)



Resim 31: Kara Memi tarafından natüralist üslupla yapılmış bir çalışma⁹⁶

⁹⁶ Müzehhip Kara Memi, <https://www.zdergisi.istanbul/makale/muzehhib-kara-memi-36>, (05.11.2019)



Resim 32: 16. yy. Saz Üslubu Kaftan⁹⁷

⁹⁷ Ertürk, s. 12.

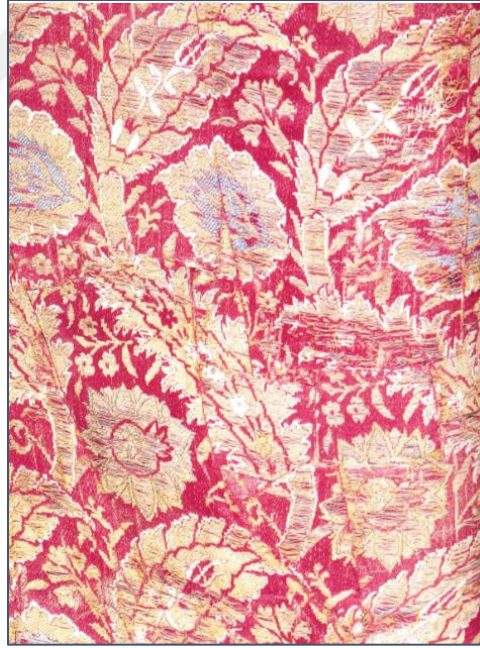


Resim 33: Topkapı Sarayı Sünnet Odası çini süslemeleri⁹⁸

⁹⁸ Çini, <https://topkapisarayi.gov.tr/tr/content/sunnet-odasi>, (06.11.2019)



Resim 34: Çatma kadife yastık yüzü, 17. Yüzyılın ilk yarısı, ipek, klapdan.⁹⁹



Resim 35: İpek Kumaş, Osmanlı 17. Yüzyıl, Krakov Ulusal Müzesi¹⁰⁰

⁹⁹ Hülya Tezcan, Sumiyo Okumuro, **Topkapı Sarayı Müzesi: Döşemelikler**, Vehbi Koç Vakfı TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 24.

¹⁰⁰ Beata Stota Beadronska, **Polonya'daki Osmanlı Kumaş Koleksiyonlarının Tarihçesi**, Savaş ve Barış 15-19. Yüzyıl Osmanlı- Lehistan İlişkileri, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, 1999, s. 63.



Resim 36: Mavi çadırın tepesi ve etekleri, Osmanlı 17. Yüzyıl, Wavel Kraliyet Şatosu, Krakov, env.no.896¹⁰¹

¹⁰¹ Magdalena Piwočka, **Polonya Koleksiyonlarındaki Osmanlı Çadırları**, Savaş ve Barış 15-19. Yüzyıl Osmanlı-Lehistan İlişkileri, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, 1999, s. 59.



Resim 37: 16. Yüzyıl sonları, çok ince keten kumaş üzerine kırmızı, sarı, yeşil, mavi renklerde lale, gül, karanfil desenleri kum iğnesi tekniğinde işlemeli çarşaf (ayrıntı)¹⁰²

¹⁰² Tezcan, Hülya. Okumuro, Sumiyo. **Topkapı Sarayı Müzesi: Döşemelikler**, Vehbi Koç Vakfı TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 60.



Resim 38: Çinide lale, 16. yy. İznik (Özel Koleksiyon)¹⁰³



Resim 39: Kumaşta lale ve sümbül(çatma), 16. Yy. ¹⁰⁴

¹⁰³Yangöz Göksu, Gülay. Atlıhan Şerife. “Osmanlı Saray Kilimlerinin Desen Yapısı”, **İdil Dergisi**. Cilt:7, Sayı: 45, 2018.

¹⁰⁴ Yangöz Göksu, Gülay. Atlıhan Şerife. “Osmanlı Saray Kilimlerinin Desen Yapısı”, **İdil Dergisi**. Cilt:7, Sayı: 45, 2018.



Resim 40: Kilimde lale ve karanfil, 17. yy.(Resim 70'den ayrıntı)



Resim 41: Hürrem Sultan Türbesi Revakı Çini Levhasından Ayrıntı¹⁰⁵

¹⁰⁵ Betül Elibol, "Osmanlı Saray Sanatının Desen Repertuarı", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi SBE), İstanbul, 2015, s. 37.



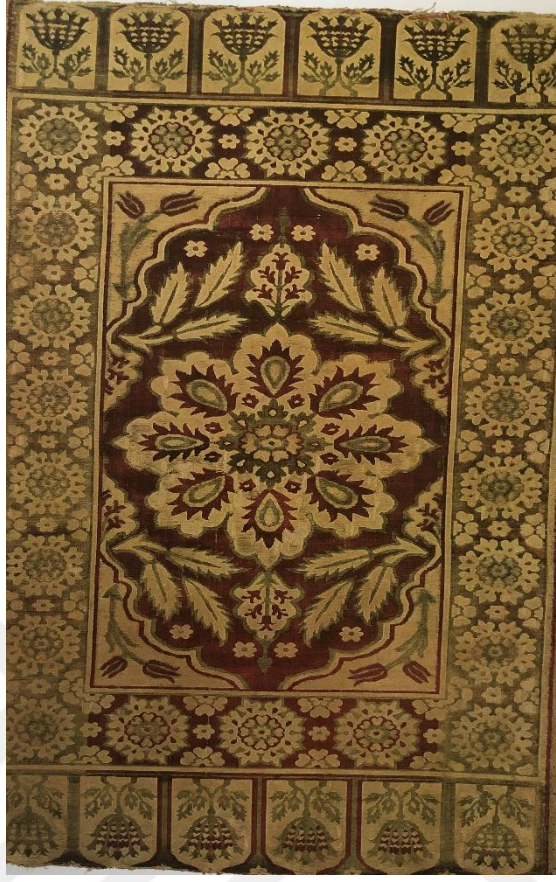
Resim 42: Çorapta karanfil, 20. yy. (Prof. Şerife Atlıhan koleksiyonu)¹⁰⁶



Resim 43: İşlemede lale ve karanfil, 16. yy.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Yangöz Göksu, Gülay. Atlıhan Şerife. “Osmanlı Saray Kilimlerinin Desen Yapısı”, **İdil Dergisi**. Cilt:7, Sayı: 45, 2018.

¹⁰⁷ Yangöz,a.g.e.



Resim 44 : 17. yy, Bursa, Yastık yüzü, Philip Hoffman hediyesi, Tekstil Müzesi, 129x67cm.¹⁰⁸

Yastık Yüzü

Ortada madalyon deseni ile dönemin halı desenleri ile benzerlik gösterir. Kenar bordüründe çiçek motifleri madalyon içinde yaprak motifleri, dışında lale motifleri ile bezenmiştir.

¹⁰⁸Walter B. Denny, The Classical Tradition in Anatolian Carpets, The Textile Museum, Washington, First Published on the Occasion of the Exhibition, September 13, 2002- February 16, 2003.

4. OSMANLI SARAY HALI VE KİLİMLERİ

4.1 Halılar

Osmanlı sarayında halı ve kilimlere çok önem verilmiş, sarayın en ünlü nakkaşları desen çizmek için görevlendirilmiş, halı ve kilimlerde en büyüğü, en incesi, en gösterişlisi yapılması gibi amaçlar güdülmüş olduğu anlaşılmaktadır. Bunda halıların geleneksel kimliği canlı tutmadaki rolünün büyük olması etkindir. Halı ve kilimler günlük hayatta yeri bulunan en önemli üründür. Türk halı ve kilimleri Türk evinin mekân kimliğini de yaratan temel öğelerdir. Osmanlı imparatorluğunun her döneminde halıcılık çok özel ilgi ile korunmuş ve en üst düzeyden destekler almıştır.¹⁰⁹

Osmanlı dönemi halı sanatında 16. yüzyıl en parlak ve zengin devir olarak kabul edilmektedir. Halı türlerinin en çeşitli olduğu bu devir, bir yandan 15. yüzyıldaki geometrik desenli halı örneklerini devam ettirirken, diğer yandan da halı sanatında madalyon ve bitkisel motiflerin kullanılmasıyla gelişen yeni halı çeşitleri ortaya koymuştur. Bu yeni anlayışın şekillendirdiği halılar “Osmanlı Saray Halıları” adı ile tanınmaktadır.¹¹⁰(Bkz. Resim 54-56-58-60)

Osmanlı Saray Halıları, birbirine bağlanan halı tipleri dışında kalan tek grup olmalarıyla dikkat çekmektedir. Bu halılar bir gelişme sonucu değil, birden bire ortaya çıkmıştır. Anadolu halılarıyla benzerlikleri yoktur. Bunlar üstün kalitede ve yeni bir anlayışı yansıtır. Yavuz Sultan Selim’in (1512-1520) döneminde doğuya yaptığı seferlere kazanılan Tebriz (1514) ve Mısır (1517) Osmanlı sanatında çok önemli gelişmeler sağlamıştır. Yavuz Tebriz’i aldıktan sonra bütün İslam dünyasında üstünlük kurmuş olan Tebriz nakkaşhanesinin sanatkârlarını İstanbul’a yollamıştır.¹¹¹

¹⁰⁹ Beyhan Karamağaralı, “Türk Halı Sanatındaki Motiflerin Yorumu Üzerine”, *Arış Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 3, Ankara, Aralık 1997.

¹¹⁰ Gonca Karavar, “Halı Sanatı Örneğinde Saray Sanatı ve Halk Sanatı”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 52, Eylül 2017, s. 165.

¹¹¹ Tezcan, “Osmanlı Saray Halıları Grubundan Masa Halıları,” s. 16-18.

Şüphesiz bu halı ve kilimlerin ortaya çıkmasında ünlü nakkaşlar Şahkulu ve Karamemi'nin etkisi büyüktür. Saz üslubu ve natüralist üslup iki nakkaşın eseridir. Aynı dönemdeki bütün sanat dallarında kullanılmıştır.

Osmanlı Sarayı'na bağlı şekilde üretilen halılara ilişkin en eski bilgiler, Topkapı Sarayı Arşivi, Başbakanlık Arşivi ve İstanbul Belediyesi Arşivinde yer alan belgelerden anlaşılmaktadır. Bu belgelerden, İstanbul'da saray teşkilatının kurulduğu tarihten beri halı dokunduğunu ve saray teşkilatında sanatkâr cemaatleri (Ehl-i Hiref) arasında bir de Halı Dokuyanlar Cemaati'nin (Cemâat-i Kalîçe Bâfân-ı Hâssa) bulunduğu anlaşılmaktadır.¹¹²

Osmanlı sarayları için 16. yüzyılın ortalarına kadar Cemâat-i Kalîçe Bâfân-ı Hâssa adı altında halı üreten dokuyucuların halıları nerede dokudukları bilinmemektedir. Üretim yapılan atölyelerin İstanbul'da sarayın yakınında, kontrolünün ve denetiminin kolay olduğu bir yerde buldukları tahmin edilmektedir. Bunların sarayın halı ihtiyacını ne kadar karşıladıkları da bilinmemektedir. Ancak, gerek bu halıcılar tarafından üretilen halıların yüksek sanatsal ve teknik kalitede olması, gerekse az sayıda halıcı olması, bunların görevinin yalnızca saray ve hanedan için sanat değeri yüksek halılar hazırlamak olduğu düşünülmektedir.¹¹³

17. yüzyılda I. Ahmet döneminden itibaren 19. yüzyıla kadar saraya bağlı halı üretimine ilişkin belgelere ulaşılamamıştır. 19. yüzyılda ise saraya bağlı bir takım fabrikaların kurulduğu ve bu fabrikalarda saray ve çevresinin ihtiyacını karşılayacak çeşitli ürünler üretildiği, dokutulduğu bilinmektedir. Kurulan fabrikalardan bazıları, asıl kuruluş amaçları halı üretimi olmamakla birlikte saray ve çevresine çeşitli tekstil ürünlerinin yanında halı da üretmişlerdir. Bu fabrikaların ilki Sultan II. Mahmud döneminde fes ihtiyacını karşılamak için 1834'de kurulan Feshane Fabrikası'dır.¹¹⁴

Osmanlı Saray Teşkilatının yanı sıra İstanbul'da özel dokuma atölyeleri ve ev tezgâhlarında halı dokunduğu düşünülmektedir. 20. yüzyılda Kumkapı, Topkapı, Etyemez, Üsküdar ve İstinye'de halı dokunduğu bilinmektedir.¹¹⁵ Üç kıtada hâkimiyeti bulunan Osmanlı sarayı, istediği halıları çeşitli yörelerde ticari anlamda üretim yapan

¹¹² Bahadır Öztürk, "Tezgahtan Saraya: Osmanlı Saray Halıları" **Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi**, Sayı:16, Yaz 2016, s. 122.

¹¹³ Öztürk, s. 122.

¹¹⁴ Öztürk, s. 123.

¹¹⁵ Sevim Arslan, "Kumkapı Halılarında Desen ve Teknik Özellikler", **İdil Dergisi**, Cilt:7, Sayı:46, 2018, s. 696.

atölyelere sipariş vererek üretmiştir ve ihtiyacının büyük bir kısmını bu şekilde karşılamıştır. Özel atölyelere verilen siparişlerde, öncelikle saray siparişleri karşılanmıştır.¹¹⁶



Resim 45: Hereke fabrika müdürü Akif Bey'in bir antika halıyı tasarımcılara açıklaması, 1890¹¹⁷



Resim 46: Haygonoş Usta ile yardımcılarının dokudukları Sivaskâri seccadenin görünüşü¹¹⁸

¹¹⁶ Öztürk, s.124.

¹¹⁷ Hüseyin Alantar, **Halı Ülkesi Türkiye**, (Baskı Sayısı Belirtilmemiştir), İHİB İstanbul Halı İhracatçıları Birliği, İstanbul: Aralık 2015. s. 14.

¹¹⁸ Mehmet Kenan Kaya, Yaşar Yılmaz, Sara Boynak, Vahide Gezgör, **Milli Saraylar Koleksiyonu'nda Hereke Dokumaları ve Hahları**, (Baskı Sayısı Belirtilmemiştir), TBMM Mili Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul: 1999, s. 176.

Abdülmecid Döneminde (1839-1861) yeni yapılan sarayların ihtiyaçını karşılamak adına Fransa ve İnan'daki atölyelerle görüşülmüş, sonra bu halıların hanedan tarafından imparatorluk bünyesinde üretilmesine karar verilmiştir. Bunun için Kayseri, Sivas ve Gördes'ten dokuyucular getirilmiş ve bu şekilde Feshane'de halı üretimi başlamıştır. İlk halılar feslerde kullanılan ipliklerden üretildiği için bordo renkli ve genellikle kaba kalite düğüm sıklığına sahip halılardır. 1854'den itibaren ipek halılar da dokunduğu bilinmektedir.¹¹⁹



Resim 47: Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki Feshane yapımı taban halısından detay ¹²⁰

¹¹⁹ ztrk, s. 123.

¹²⁰ Erol Kalender, "Türk Halı Sanatı Tarihinde Savonnerie ve Aubusson Halılarının Yeri", *Arış Dergisi*, Yıl:1, Sayı:3, Aralık, Ankara, 1997, s. 50.



Resim 48: Goblen denilen üç kesimli Feshane dokuması büyük seccade¹²¹

¹²¹ Kalender, "Türk Halı Sanatı Tarihinde Savonnerie ve Aubusson Halılarının Yeri", s. 52.

Hereke’de 1843’den beri ipekli kumaş ve pamuklu fanila dokuyan tezgâhlar, Sultan Abdülmecid tarafından 100 ipekli kumaş tezgâhı olarak genişletilmiş, 50 pamuklu tezgâhı da Zeytinburnu’na taşımıştır. Önce saray için sonra ticari olarak ipekli kumaş dokunan bu fabrika, 1878’de Sultan Abdülhamid devrinde yanmıştır. 1883’de Abdülhamid tuğrası ile “halihane” yapılmış, 100 tezgâhlı fabrikaya ilk halı ustaları Sivas, Lâdik ve Manisa’dan getirilmiştir. Bu fabrikada halı üretimi 1945 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra halihane ıslah edilmiş ve halıcılık okulu olarak devam etmiştir.¹²²

Buradaki dokumalarda malzeme olarak, çok ince yün iplik, ipek, altın ve gümüş sim kullanılmıştır. Atkılar, ince bükümlü pamuk ve yün iplikten oluşurken, çözümler ince beyaz yün iplikten meydana gelmiştir. Halılarda Gördes ve Hekim düğümü kullanılmıştır.



Resim 49: Hereke Fabrikası Albümünden halı dokuyucuları¹²³

¹²² Aslanapa, **Türk Halı Sanatının Bin Yılı**, s.193.

¹²³ Mehmet Kenan Kaya, Yaşar Yılmaz, Sara Boynak, Vahide Gezgör, **Milli Saraylar Koleksiyonu’nda Hereke Dokumaları ve Halıları**, TBMM Mili Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul: 1999, s. 176.



Resim 50: Hereke’de dokunan Gördes tipi devasa bir halı ve dokuyanlar, 1890¹²⁴



Resim 51: Hereke halısı, 16. yy. Sazyolu üslubunda mihraplı serbest desen¹²⁵

¹²⁴ Alantar, **Halı Ülkesi Türkiye**, s. 14.

¹²⁵ İnci A. Birol, **Türk Tezyini Sanatlarda Desen Tasarımı**, 9. Baskı, Kubbealtı Neşriyatı, No:163, İstanbul: Eylül 2017.



Resim 52 : Uşak, 16. yy., 355x260 cm halı, Mihrimah Sultan Camii, Üsküdar-İstanbul.
Vakıflar halı müzesi, env. no. E-110¹²⁶.

Halı

Şaşırtmalı düzen, birbirine bağlı şemse şeması içinde lale, karanfil, çiçek desenleri kullanılmıştır. Şemseler yaprak motifleri ile çevrelenmiş, bordürlerde çiçek motifleri kullanılmıştır.

¹²⁶ Türk ve İslam Eserleri Müzesi Koleksiyonundan 15-17.Yüzyıl Osmanlı Halıları, Env. no: 110, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,



Resim 53 : Batı Anadolu, Uşak 16.yy. 663x292 cm halı, Eskişehir Seyyid Battal Gazi Türbesi'nden. Env. no: 77 .¹²⁷

Madalyonlu Halı

Erken dönem Uşak halılarının nadir örneklerindedir. Üç bordürlü halının iç ve dış ince bordürü, aynı olup; kırmızı zemin üzerine çiçek suyudur. Kırmızı zeminli ana bordürün içinde, rumi ve hatayilerden oluşan bir su dolaşır. Lacivert renkli ana zeminde yer alan, ortadaki iki büyük salbekli oval madalyon kırmızı zeminlidir. Yan kenarlarda yer alan ikişer yarım madalyon, lacivert zeminlidir. Büyük madalyonların içi, merkezden çıkarak dört yöne giden ve uzantıları palmet motifleriyle sonlanan rumilerle doludur. Yarım madalyonların içinde, ortada bir madalyon ve etrafında dönerek yerleştirilmiş daha küçük oval madalyonlar yer alır. Madalyonların dışında kalan ana zemin, ince dallar arasında hatayiler, palmetler ve bitkisel motiflerle yoğun bir şekilde doldurulmuştur.¹²⁸

¹²⁷ Türk ve İslam Eserleri Müzesi Koleksiyonundan 15-17.Yüzyıl Osmanlı Halıları, Env. no: 77, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

¹²⁸ Türk ve İslam Eserleri Müzesi Koleksiyonundan 15-17.Yüzyıl Osmanlı Halıları, Env. no: 77, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.



Resim 54 : Osmanlı Saray Halısı 16.yy. New York, Metropolitan Museum of Art.
(MC Mullen koleksiyonundan)¹²⁹

Madalyonlu Halı

Ortada madalyon içinde hatayiler ve rumiler, zeminde saz üslubu kıvrık yapraklar ile ortada salbekli madalyon kullanılmıştır. Köşelerde yer alan çeyrek madalyonların içi hatayi ve rumilerle bezenmiş, madalyonların dışında kalan zemin hatayi çiçekler, yapraklar, natüralist çiçekler ile bezenmiştir.

¹²⁹ Oktay Aslanapa. **Türk Halı Sanatı'nın Bin Yılı**. İstanbul; Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti. 1987.



Resim 55 :16. yy Osmanlı-Şam 765x292 cm, Vakıflar deposu, TIEM , env no: 844-846-850-869.

Madalyonlu Halı

Büyük boyutlu Damaskus - Şam halısının Osmanlı sarayı için özel olarak dokutulduğu düşünülmektedir. Parçalar halinde halının bordüründen az bir kısmı mevcuttur. Mevcut parçadaki ana bordür, kırmızı zemin üzerine içleri rumi ve palmet dolgulu dilimli sekizgen rozetlerle birbirine bağlanan uzun kartuşlarla doludur. Kırmızı renkli ana zemin üzerinde, orta eksende sıralanmış üç büyük madalyon ve yanlarında ikişer yarım madalyon yerleşimi ile Uşak halılarının kompozisyonundadır. Orta eksende bulunan lacivert zeminli, dilimli madalyonların içi, merkezi motiften dört yöne açılan, ince saplarla birbirine bağlanan rumi çiftleri, hatayiler ve muhtelif çiçeklerle dolguludur. Yanlarda bulunan yarım madalyonlar kırmızı zeminlidir. Madalyonların dışında kalan ana zemin, daha koyu kırmızı renk üzerine rumi ve hatayi motifli arabesk bir bezemeye sahiptir. Bu halılar, Uşak madalyonlu halılarına benzemekle beraber, burada madalyonların uzamış görüntüleri, madalyonlar arasındaki boşlukların rumilerle doldurulması, ağırlıklı olarak kullanılan pastel renkleri bakımından Uşak halılarından farklılık gösterir.¹³⁰

¹³⁰Türk ve İslam Eserleri Müzesi Koleksiyonundan 15-17.Yüzyıl Osmanlı Halıları, Env. no: 844-846-850-869, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları



Resim 56 : Osmanlı Saray Halısı-Mısır, 17.yy, 212x138 cm.

Madalyonlu Halı

Halının ortasındaki madalyonun içi hatayi ve rumilerle bezenmiş, zeminde çintemani deseni kullanılmış, kenar bordürleri hatayi çiçekler ve kıvrık dallar ile süslenmiştir. Eskiden Hindistan’da kullanılan dillerden biri olan Sanskritçe olan çintemani kelimesi, genellikle yuvarlak veya hilal şeklinde kullanılmıştır. Osmanlı padişahları güç sembolü olarak gördükleri bu motifi, erken dönemlerden itibaren giysilerinden, pabuç bezemelerine kadar yaygın olarak kullanmışlardır.¹³¹

¹³¹Türkisch Carpets From 13th.-18th. Centuries, Published by Ahmet Ertuğ, plate 87,1996.



Resim 57 : Osmanlı 16.yy halı, 210x139 cm.¹³²

Madalyonlu Halı

Sekizgen madalyonun bordürü kaldırılarak veya esinlenerek oluşturulduğu düşünülür. Serpme hatayiler, sazyolu yaprak motifleri , kıvrık dallar ve çeşitli çiçekler kırmızı zemin üzerine yerleştirilmiş, geniş bordürde kıvrık dallar, natüralist üslupta lale, karanfil, çiçek motifleri kullanılmıştır

¹³² Halı Dergisi, Sayı 6,s.35.



Resim 58 : 16. yy Kahire- Osmanlı Saray Halısı, 3000x4000cm.¹³³

Madalyonlu Halı

Ortada merkezden dışa doğru lale, karanfil , sümbül ve gonca güllerden oluşan bir madalyon, zeminde kendini tekrar eden sonsuzluk esaslı hatayiler, natüralist üslupta çiçekler, dallar, saz yolu üslubunda hançer yapraklar ile bezenmiştir. İç bordürün köşelerinden aynı tarzda madalyonlar 1/ü görünecek şekilde konumlandırılmıştır. Dış bordür hatayiler saz yapraklar ve kıvrımlı dallar ile dolaşmalı düzende bezenmiştir.

¹³³ Halı Dergisi, Sayı 3, s.10, 1981.



Resim 59 : 16.yy Kahire –Osmanlı halısı, 3000x4000 cm.¹³⁴

Madalyonlu Halı

Ortada koyu renk zeminli hatayi çiçeklerden oluşan madalyonun, iç bordürün köşelerine de kullanıldığı görülmektedir. Zemin sonsuzluk esasında kendini tekrar eden natüralist çiçekler, hatayiler, sazyolu üslubu kıvrık yapraklar ile bezenmiştir. İçten dışa ince bordürlerde geometrik motifler, kalın bordürde yine zeminde kullanılan desenler tekrar edilmiştir.

¹³⁴Halı Dergisi, Sayı 3, s.65, 1981.



Resim 60: 17. Yy Osmanlı Saray Seccadesi, Berlin İslami Sanatlar Müzesi¹³⁵

Halı Seccade

Yeşil mihrap zeminli seccade, kenar suyunda lale, karanfil, sümbül, hatayiler, rumi kıvrımlar estetik bir biçimde yerleştirilmiştir.

¹³⁵ Oktay Aslanapa. **Türk Halı Sanatı'nın Bin Yılı**. İstanbul; Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti. 1987.



Resim 61: Osmanlı-Mısır, Kahire, 17.yy, 171x123 cm, Halı Seccade¹³⁶ Berlin İslami Sanatlar Müzesi, Env. no: 77

Halı Seccade

Bordür bu tür seccadelerin klasik bordürüne benzemektedir. Mihrap nişinin üst iki yanında büyük iki çiçek yer almış, ortada çok zengin görünen adeta bir buket gibi hatayilerden natüralist çiçeklere, karanfillerden lalelere oldukça fazla çiçek motifi kullanılmıştır. Ortadaki madalyonvari çiçek buketini çevreleyen Rumiler mevcuttur.

¹³⁶Türkisch Carpets From 13th.-18th. Centuries, Published by Ahmet Ertuğ,s 208.,1996.

4.2 Kilimler

Selçuklu Dönemi halılarında kullanılan motifler ve şemalar Osmanlı Döneminde de sürdürülmüştür. Bu motiflerin büyük bir kısmı Selçuklu ve Beylikler Dönemi halılarında kullanılan motiflerle benzer özellikleri taşımakla birlikte, bir kısmında Orta Asya Türk gelenekleri ve mitolojisinden kaynaklanan motifler bulunur. Büyük bir bölümünde ise, Klasik Osmanlı Dönemi desenleri görülmektedir.¹³⁷

Saray kilimleri hakkında ilk ve detaylı araştırmalar yapmış olan Şerare Yetkin, “Türk Kilim Sanatında Yeni Bir Gurup Saray Kilimleri”(1971), “Divriği Ulu Camii’nde Bulunan Osmanlı Saray Sanatı Üslubundaki Kilimler”(1978), “Osmanlı Saray Sanatı Üslubundaki Kilimlerden İki Yeni Örnek”(1981) isimli çalışmalar ile Türk sanat tarihinde yeni bir pencere açmıştır. Bu başlık altında Şerare Yetkin, Belkıs Balpınar, Bekir Deniz gibi araştırmacı ve yazarların bilgilerinden yararlanılmıştır. Yetkin, Anadolu kilim sanatı hakkında şunları yazmıştır: Türk halı sanatı içinde Türk kilimleri de kendine özgü, teknik, renk ve motifleriyle ayrı bir sanat kolu olarak ortaya çıkmıştır. Genellikle günlük ihtiyaçlar için kullanılan, köylüler ve aşiretler için dokunan kilimler, Türk halk sanatının en renkli ve en zengin örnekleridir. Anadolu kilimleri Türkmen, Yörük, Kürt gibi genel bir şekilde adlandırılarak guruplara ayrıldığı gibi, dokundukları yerlere ve aşiretlere göre adlandırılanları vardır. Kilimler, motiflerin ve renklerin zenginliği ile de bazı adlar almaktadırlar.¹³⁸

Anadolu kilimleri çeşitli bölgelerde dokunmasına rağmen, geometrik desenli olması bakımından ortak özellik taşımaktadır . Kilim tekniği ile en uygun şekilde bu geometrik örneklere bağlı kalınmıştır. Anadolu kilimlerinde görülen hayvan, insan, bitki motifleri stilize edilerek sadeleştirilmiş ve geometrik hatlara kavuşmuştur. Dokuyucu, kilimlerde istediği rengi kullanabilmiş ve böylece aynı desenli kilimlerde farklı etkileri yakalamıştır. Günlük ihtiyaçlar için kullanıldığında bu kilimlerin yaşam süreleri uzun

¹³⁷ Bekir Deniz, “Osmanlı Dönemi Düz Dokuma Yaygıları (Kilim, Cicim, Zili, Sumak)”, Osmanlı, C.11, s.20 Kültür ve Sanat, Ankara 1999. Mevlüt Kaplanoğlu, “Ardahan Yöresi Düz Dokumaları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE), 2010, s. 13.

¹³⁸ Şerare Yetkin, “Türk Kilim Sanatında Yeni Bir Gurup Saray Kilimleri”, **Bellekten Dergisi**, Cilt: 35, Sayı:138, Yıl: Nisan 1971, s.217.

olmamaktadır. Fakat bütün zenginlikleri ve çeşitlilikleri içinde geleneksel geometrik desenleri devam ettirmişlerdir.¹³⁹

Yetkin, Osmanlı Saray kilimlerini de şöyle açıklamıştır: “Türk halk sanatının en zengin örnekleri olan bu kilimlerin yanında bir Türk kilim gurubu daha vardır ki halk sanatının dışında kalmaktadır. Bu gurup, “Saray Kilimleri” olarak bilinmektedir. Bu gurup kilimler, natüralist motifli örneklerinden dolayı geometrik desenli kilimlerden ayrı bir gurubu oluşturmaktadır (Bkz. Res. 62-64-65-66). Bunlar, 15. yüzyıl ortalarından başlayıp 17. yüzyılda en parlak devrine ulaşan natüralist bir üslubun hâkim olduğu Osmanlı Saray sanatına bağlanmaktadır. Seramik ve çinilerde olduğu gibi, kumaş, halı ve diğer küçük sanat dallarında rastlanan lale, karanfil ve sümbül gibi motifler, kilim örneği olarak da kullanılmıştır.”¹⁴⁰ (Bkz. Resim 38-39-40-41) Ayla Ersoy da benzer tanımlamalar yapmaktadır: Saray kilimleri, renk ve desen özellikleri bakımından Anadolu kilimleriyle ayrılır. Saray kilimleri natüralist ve dönemin modasına göre desenlidir. Burada saray nakkaşhanesinin yeri büyüktür. Desenlerin nakkaşhanede çizilmiş ve dokuyuculara verilmiş olduğu sanılmaktadır. Stilize edilmiş motifler, geometrik bir sistemde olmadıklarından ezberlenemezler. Saray kilimlerinin başka bir ayırıcı özelliği ise büyük boyutta olmalarıdır. Bu kilimlerin sefere çıkan sultanların otağlarının zemininde kullanıldığı belirtilmektedir. Otağlar, sultanların konaklaması için seferlerde kullanılan devasa çadırlardır.¹⁴¹ (Bkz. Resim 36)

Günümüze ulaşan saray kilimleri sayısı oldukça azdır. Doğal malzemeden yapıldığı ve otağ zeminlerinde kullanıldıkları için çabuk yıprandıklarını unutmamak gerekir. Savaş ganimeti olarak bırakılmış olmaları da muhtemeldir.¹⁴² Yetkin, kilimlerin de bir savaş ganimeti olarak verildiğini şöyle anlatmaktadır: “...Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi 1979 yılı 3-7 Eylül tarihinde Münih’te yapılmıştır. Bu kongre münasebeti ile Ingolstadt’daki şatoda kurulan Bavyera Askeri Müzesi’nde, bölgenin müzelerinde bulunan çeşitli Osmanlı eserlerini, özellikle harp ganimetlerini toplayan bir sergi açılmıştır. Bu müzeye yaptığımız gezi sırasında otağın altına serilmiş olan büyük bir kilimi sevinçle gördük. Kilim, Osmanlı Saray Kilimleri üslubunda bir kilimdir. Bazı

¹³⁹ Yetkin, “Türk Kilim Sanatında Yeni Bir Gurup Saray Kilimleri”, s. 218.

¹⁴⁰ Yetkin, “Türk Kilim Sanatında Yeni Bir Gurup Saray Kilimleri”, s. 223.

¹⁴¹ Ayla Ersoy, “Osmanlı Saray Kilimleri”, **İlgi Dergisi**, Yıl: 25, Sayı: 61, İstanbul: 1990, s. 2-7.

¹⁴² Şerare Yetkin, “Osmanlı Saray Sanatı Üslubundaki Kilimlerden İki Yeni Örnek”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 8, Ankara: 1981, s. 375-386.

renk ve desen farkına rağmen Gümüş'te bulduğumuz kilimin en yakın benzeridir”¹⁴³
(Bkz. Resim 69).

Yukarıda bahsedildiği gibi, Osmanlı Saray sanatı üslubunda üretilen kilimler belirli bir dönemde üretilmiş daha sonra devamı getirilmemiştir. Bu kilimlerin ilk örnekleri İstanbul Vakıflar Halı Müzesi, Konya Mevlana Müzesi gibi müze arşivlerinde korunmaktadır. (Resim 60-61). Yeni ve farklı bir üslubun ürünleri olan bu kilimler devrini tamamlamış olup günümüze kadar gelmemiştir. Fakat geleneksel Anadolu kilimlerinde Saray kilimlerinde kullanılan çiçek motiflerine rastlamak mümkündür. Örneğin Şarköy kilimlerinde de yuvarlak hatlı bitkisel desenler görülmektedir



¹⁴³ Yetkin, “Osmanlı Saray Sanatı Üslubundaki Kilimlerden İki Yeni Örnek”, s. 377-378.



Resim 62: Beyşehir Eşrefoğlu Camii'inde Bulunan Osmanlı Saray Üslubundaki Kilim, 16.-17. yüzyıl, Ebatları: 205x128 cm, Konya Mevlana Müzesi¹⁴⁴

Saray Kilimi

Nişler içinde bitkisel motifler kullanılmış, bordürde palmet motifi bulunmaktadır. Resim 52 ile desen benzerliği vardır.

¹⁴⁴ Yetkin, "Türk Kilim Sanatında Yeni Bir Gurup Saray Kilimleri", s. 225.



Resim 63 : Divriği Ulu Camii'nde Bulunan Osmanlı Saray Üslubundaki Kilim, Ebatları: 490x290 cm, İstanbul Vakıflar Halı Müzesi¹⁴⁵

Saray Kilimi

Nişler içinde natüralist çiçekler görülür, bordürde palmet motifi vardır. Resim 52'deki halı deseni ile benzerlik gösterir.

¹⁴⁵ Mevlüt Kaplanoğlu, "Ardahan Yöresi Düz Dokumaları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE), 2010, s. 15.



Resim 64 detay ve bütünü: Divriği Ulu Camii'nde Bulunan Osmanlı Saray Üslubundaki Kilim ve Kilim Ayrıntıları,17.yüzyıl Ebatları: 433x142 cm, İstanbul Vakıflar Halı Müzesi ¹⁴⁶

Madalyonlu Kilim

Madalyonların etrafında palmet motifi, zeminde serpmne hatayiler, laleler ve çiçekler ile bezenmiştir.

¹⁴⁶ Şerare Yetkin, "Divriği Ulu Camii'nde Bulunan Osmanlı Saray Sanatı Üslubundaki Kilimler", **Belleten Dergisi**, Cilt: 42, Sayı: 165, Yıl: Ocak 1978, s. 65-68.



Resim 65: Divriği Ulu Camii'nde Bulunan Osmanlı Saray Üslubundaki Kilim, Ebatları: 434x256 cm, İstanbul Vakıflar Halı Müzesi ¹⁴⁷

Madalyonlu Kilim

Resim 65 te görülen kilimin ortasında madalyon, zeminde hançer yaprak, kıvrık dallar ve lale motifleri ile bezenmiştir. Sarı ve lacivert renkleri kullanılmıştır. Bordürde palmet motifi yer alır.

¹⁴⁷ Deniz, *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*, s. 255.

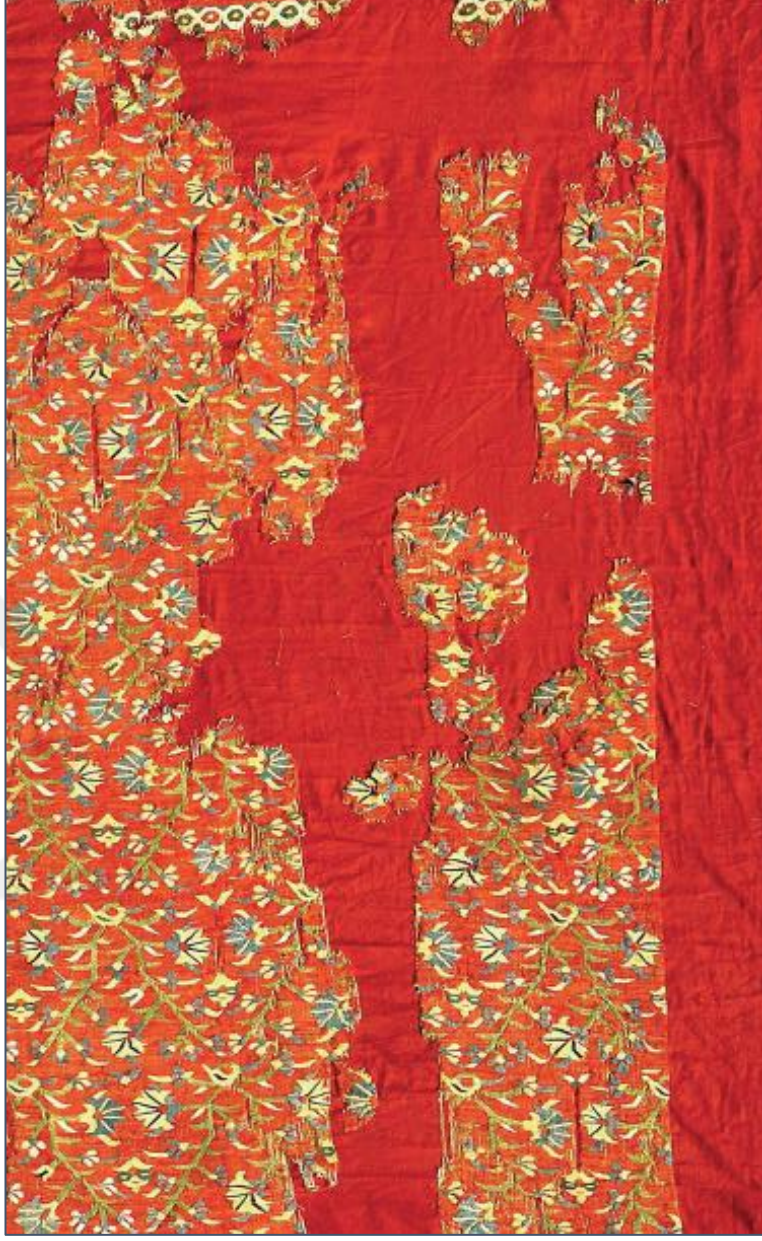


Resim 66 : Divriği Ulu Camii'nde Bulunan Osmanlı Saray Üslubundaki Kilim, 17. Yüzyıl,Ebatları: 557x416 cm, İstanbul Vakıflar Halı Müzesi¹⁴⁸

Saz Üslubu Kilim

Kilimin zemininde saz üslubu yapraklar ile bezenmiştir. Sarı ve lacivert renkler hakimdir. Kenar bordüründe palmet motifi kullanılmıştır. Saz üslubu yapraklar sıralı düzende yerleştirilmiştir.

¹⁴⁸ Yetkin, "Divriği Ulu Cami'inde Bulunan Osmanlı Saray Sanatı Üslubundaki Kilimler", s. 73.

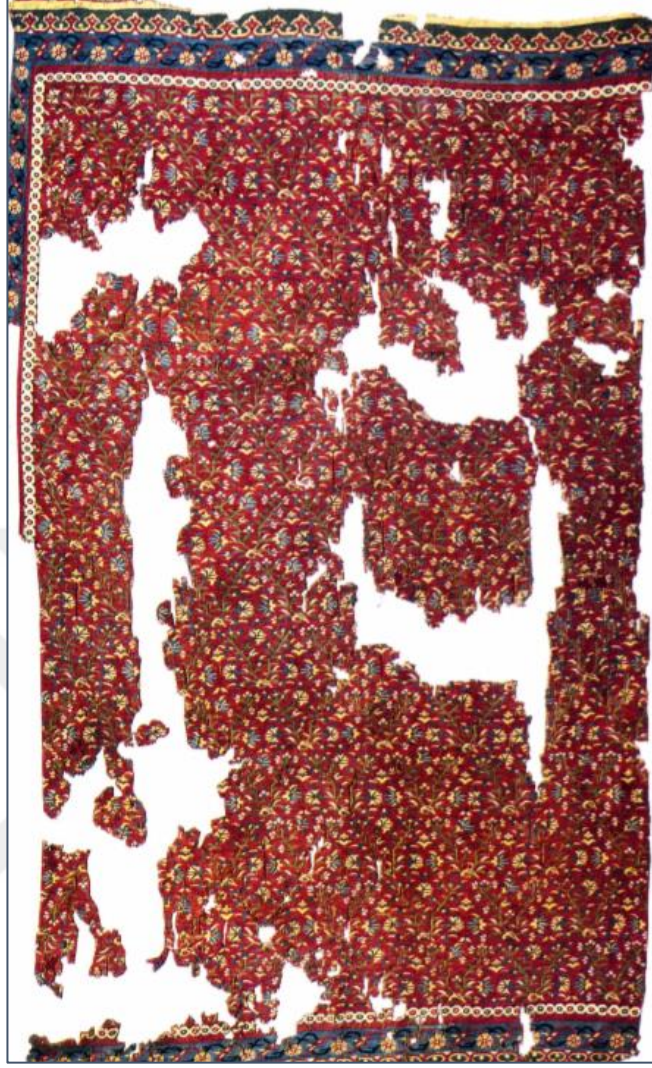


Resim 67 : Divriği Ulu Camii'nde Bulunan Osmanlı Saray Üslubundaki Kilim, Ebatları:
582x392 cm, İstanbul Vakıflar Halı Müzesi ¹⁴⁹

Serpme Çiçek Desenli Kilim

Serpme çiçek desenleri ve dallar ile nişler oluşturulmuş, şaşırtmalı düzende desenlenmiştir.

¹⁴⁹ Şerare Yetkin, “Osmanlı Saray Sanatı Üslubundaki Kilimlerden İki Yeni Örnek”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 8, Ankara: 1981, s. 381.

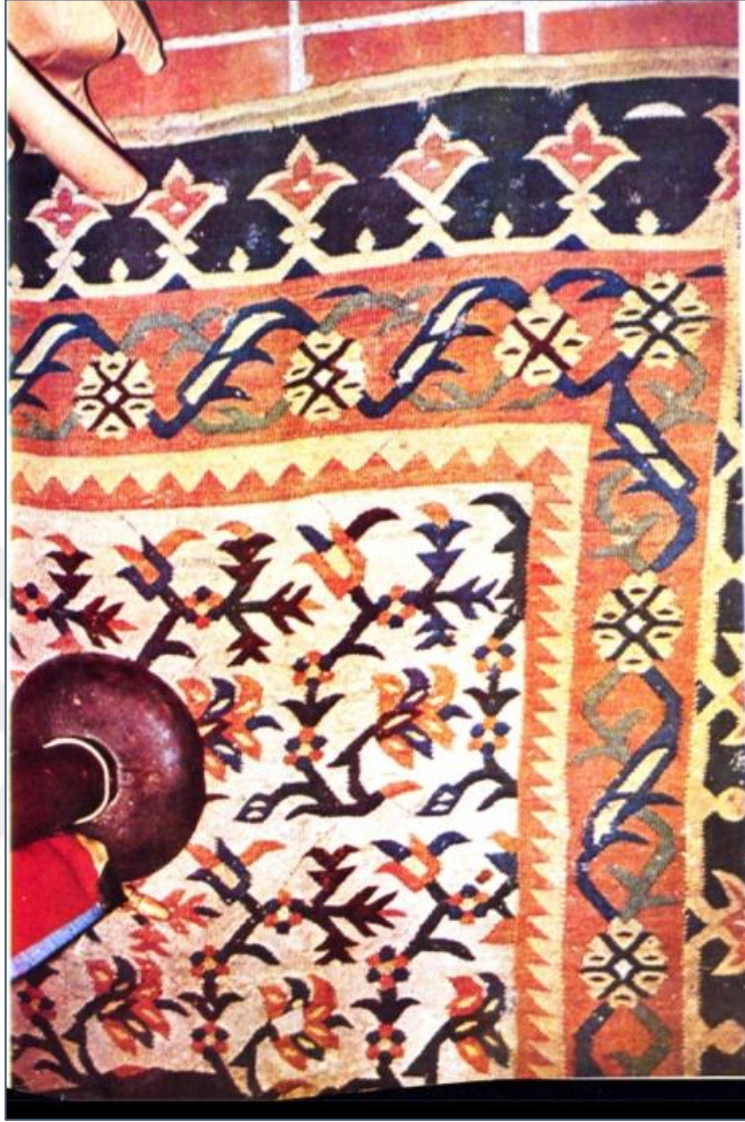


Resim 68: Amasya Gümüş Hacıköy, Yörgüç Paşa Camii, Kilim 16. Yüzyıl. Ebatlar: 620x381 cm¹⁵⁰

Serpme Çiçek Desenli Kilim

Kırmızı zeminli kilimin bordüründe palmetler ve natüralist üslupta çiçekler kullanılmıştır. Zeminde ince dallar, mavi-sarı renklerde karanfil çiçekleri bulunmaktadır.(Bu kilim iki farklı kaynaktan farklı yerlerde bulunduğu yazılmış, ebatlar farklı verilmiştir. Bu tezde, incelenen kilimlerin aynı kilim olduğu düşünülmektedir çünkü deformasyon yerleri de aynı görünmektedir. Resim 67 'de detayı verilmiştir.)

¹⁵⁰ Suzan Bayraktaroğlu, Serpil Özçelik, **Halı Müzesi ile Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar Müzesi Kataloğu**, TC Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2007, s. 207.

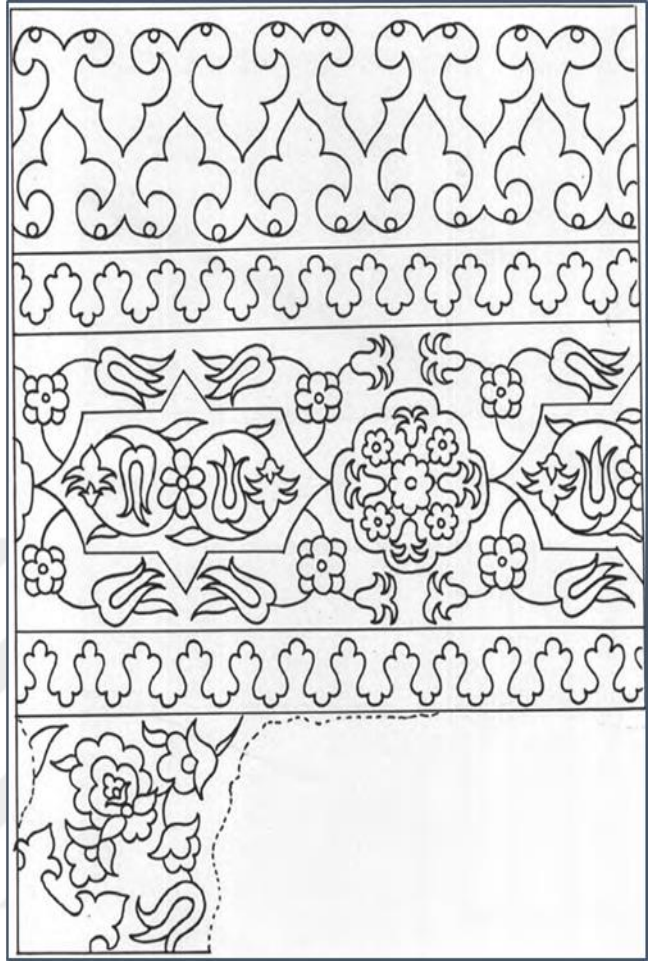


Resim 69: Ingolstadt'daki kilimden detaylar, Ebatları:480x580 cm¹⁵¹

Sıralı Düzende Desenlenmiş Çiçek Desenli Kilim

En dış bordüründe palmet motifleri, onun içinde dolaşmalı dallar ile çiçek motifleri olan bir bordür ile geometrik ince bordür zemini çerçevesler. Beyaz zemin üzerinde lale, kıvrık dallar ve hatayi çiçekler bulunmaktadır. Lacivert-kırmızı-sarı renkler hakimdir.

¹⁵¹ Yetkin, "Osmanlı Saray Sanatı Üslubundaki Kilimlerden İki Yeni Örnek", s. 383-384.



Resim 70a: Divriği Ulu Camii'nde Bulunan Osmanlı Saray Üslubundaki Kilim, 16.-17. yüzyıl, Ebatları: 85x115 cm, İstanbul Vakıflar Halı Müzesi¹⁵²

Resim 70b: Resim 70a desen şeması¹⁵³

Natüralist Çiçekli Kilim Parçası

Resim 70 a ve b' de karanfil ve lale motifleri görülmektedir. Sümbüller ve hatayiler ile geniş bir bordür görülür. En dışta palmet motifi görülür.

¹⁵² Yetkin, "Türk Kilim Sanatında Yeni Bir Gurup Saray Kilimleri", s. 226.

¹⁵³ Yetkin, "Türk Kilim Sanatında Yeni Bir Gurup Saray Kilimleri", s. 227.



Resim 71a: Kütahya Hisar Bey Camii'nde Bulunan Osmanlı Saray Üslubundaki Kilim, 17. yüzyıl, Ebatları: 230x490 cm, İstanbul Vakıflar Halı Müzesi¹⁵⁴



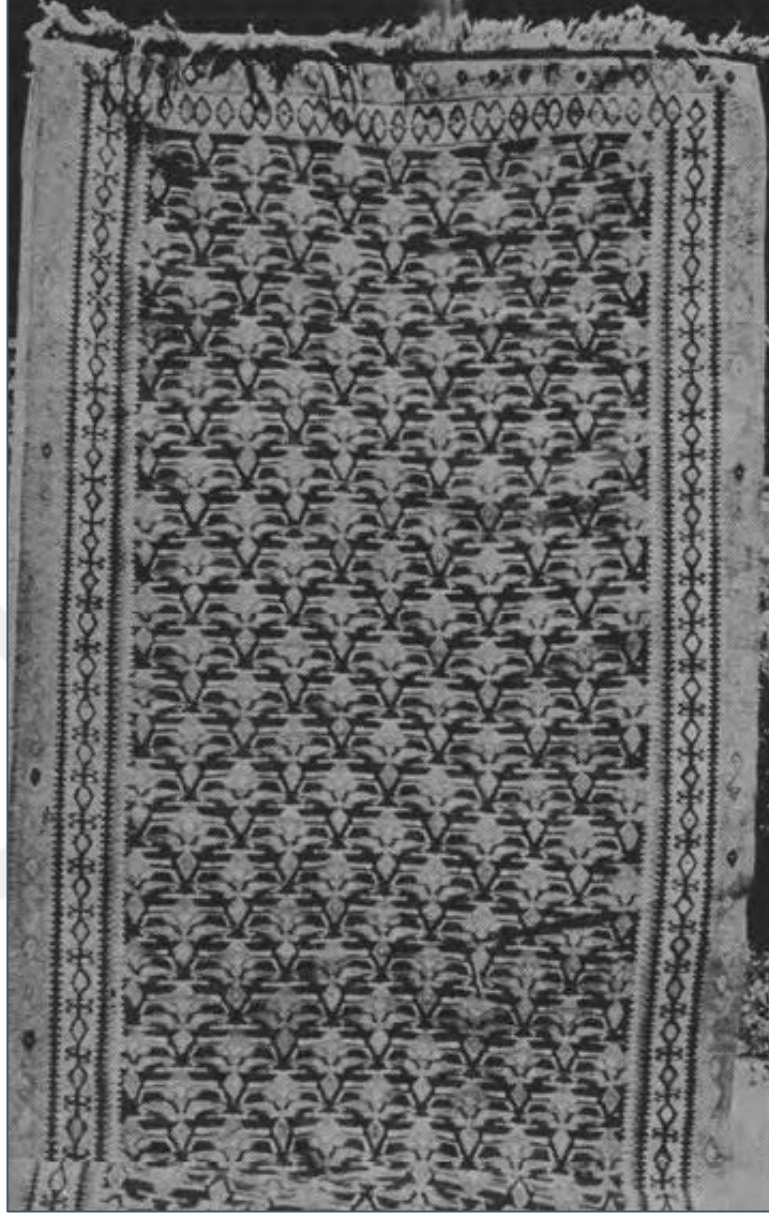
Resim 71b: Resim 58a kilimin bütünü gösteren fotoğraf¹⁵⁵

Sıralı Düzendeki Desenlenmiş Kilim

Resim 71a ve b' de karanfil motifi yatay düzende desenlenmiştir. Kenar bordüründe sıralı küçük nişler yer alır.

¹⁵⁴ Yetkin, "Türk Kilim Sanatında Yeni Bir Grup Saray Kilimleri", s. 228.

¹⁵⁵ Serpil Özçelik, "İstanbul Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar Müzesi", **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 42, Yıl: Aralık 2014, s.135.



Resim 72: Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Saray Üslubundaki Kilim, 19. yüzyıl¹⁵⁶

Sıralı Düzende Desenlenmiş Kilim

Natüralist üsluptaki stilize çiçek deseni ile sıralı düzende desenlendiği görülmektedir.

¹⁵⁶ Yetkin, "Türk Kilim Sanatında Yeni Bir Gurup Saray Kilimleri", s. 232.



Resim 73: Bursa Maksem camii, Kilim 17. Yüzyıl, ebat:376x200.¹⁵⁷

Sıralı Düzendeki Madalyonlu Kilim

Ortada iç içe geçmiş üçgenler madalyonu oluşturur. Üçgenlerinin içinde zeminde stilize karanfil motifleri yer alır. Bordürün stilize çiçek ve dolaşmalı düzende geometrik baklavalara ile desenlendiği görülmektedir.

¹⁵⁷ Suzan Bayraktaroğlu, Serpil Özçelik, **Halı Müzesi ile Kilim ve Düz Dokuma Yayımlar Müzesi Kataloğu**, TC Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2007, s. 211.



Resim 74 : Manisa veya Selendi, 17. yy Kilim, 305x205 cm, Evkaf Ambarından, Envanter no.919¹⁵⁸

Selendi Kilim

Manisa veya Selendi yörelerinde piyasa için dokunmuş veya böyle bir kilimden kopya edilmiş olabilir.17. yy Osmanlı belgelerinde Manisa Selendi kilimlerinden bahsedilmektedir.

¹⁵⁸Türk ve İslam Eserleri Müzesi Koleksiyonundan 15-17.Yüzyıl Osmanlı Halıları, Env. no: 919, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları , İstanbul.



Resim 75 : 18.yy , Osmanlı kilim¹⁵⁹

Geometrik Kilim

İç içe geçen bordürlerden oluşan kilimin bordür içlerinde stilize edilmiş bitkisel motifler bulunur. Diğer kilim örneklerine göre daha pastel tonlarda dokunmuştur. Selendi Kilimiyle benzer desen yapısındadır. (Bakınız Resim 74)

¹⁵⁹ Halı Dergisi, Sayı 5, S 67.



Resim 76: Topkapı Sarayı'nda Bulunan Osmanlı Saray Üslubundaki Kilim Seccade, 18. yüzyıl,
Ebatları: 165x102 cm, İstanbul Vakıflar Halı Müzesi¹⁶⁰

Kilim Seccade

Kilim seccadenin mihrabında çiçek motifleri , yine kenar bordürlere natüralist çiçekler mevcuttur. Dönemin sanat anlayışına uygundur.

¹⁶⁰ Yetkin, "Türk Kilim Sanatında Yeni Bir Gurup Saray Kilimleri", s. 228.

4.3 Halı ve Kilimlerde Motif, Desen ve Kompozisyon

Yukarıda söz edildiği gibi, Osmanlı saray kilimlerinin desenleri dönemin moda anlayışına uygun olarak natüralist üsluptadır. Kullanılan motifler genellikle bitkisel motifler, rumiler, saz yaprakları, çiçekler şeklindedir. İncelenen Saray kilim ve halılarında dört çeşit desenleme tekniği kullanılmıştır. Bunlar şemse motifliler(Bkz. Resim 52-62-63), madalyon desenliler (Bkz. Resim 53-54-55-56-57-58-59-64-65) , serpmeye çiçek desenliler (Bkz. Resim 67-68-69-70) ve sıralı düzende desenlenmiş olanlar (Bkz. Resim 71-72-73-75) olarak gruplanabilir. Bu dönemde nakkaşhanede çizilen motifler halı, çini, kumaş, kilim gibi birçok alanda sevilerek kullanılmıştır. Natüralist üsluptaki bu desenler buldukları objeye ve üretim tekniklerine göre farklı görünüm alırlar¹⁶¹. Mesela en çok kullanılan lale ve karanfil motifleri, bir çini (Bkz. Resim 38-41) üzerinde daha net çizgiler verirken; kumaşa, kilime ve halıya uygulandığında teknik ve malzeme gereği görünüm farklılaşır (Bkz. Resim 34-37-39-40-42-43). Dolayısıyla dokuma tekniği piksel mantığıyla çalışmaktadır. Her bir çözgü teli bir piksel olarak ele alınırsa, birim alanda piksel arttıkça daha net bir görünüm elde edilecektir. (Bkz. Şekil 1-2)

İplikler ince olup birim alanda çözgü teli sıklığı artarsa tasarıma en yakın görüntü elde edilir. Burada örnek olarak ele alınan lale ve karanfil motifleri 10 x 10 cm/ dm² bir alanda, iki farklı çözgü sıklıklarında hazırlanmış kareli kâğıtlar üzerine çizildi ve karelendiler. Tel sıklığı 30 x 30 /1 dm² alanda karelelenen motiflerin kavislerinin köşelendiği (Şekil 1), tel sıklığı 60 x 60 / 1dm² olarak hazırlanmış kareli kâğıt üzerine çizilip karelendiğinde ise kavislerin daha iyi verilebildiği görüldü (Şekil 2).

Piksel örneğinde olduğu gibi, çözgü tellerinin birim alanda az ya da çok olması, çözgü tellerinin kalınlığıyla orantılıdır. İnce ve birim alanda çözgü teli sıklığı fazla olan dokumalarda ayrıntılı ve kavisli motifler yapılabilirken, birim alanda çözgü teli kalın ve az olan dokumalarda ayrıntılar ve kavisler aynı görünümde verilemez. Örneğin 10 cm'de 60 çözgü teli olan bir dokumada elde edilen kavisli bir motif, 10 cm'de 30 çözgü teli olan bir dokumada aynı boyutta uygulanmak istenirse kavisler köşelenir. Kısaca kavisli, yuvarlak hatlı desenlerin görünümünü korumak için, ya birim

¹⁶¹ Halil İnalçık, *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: 2008, s. 47-52.

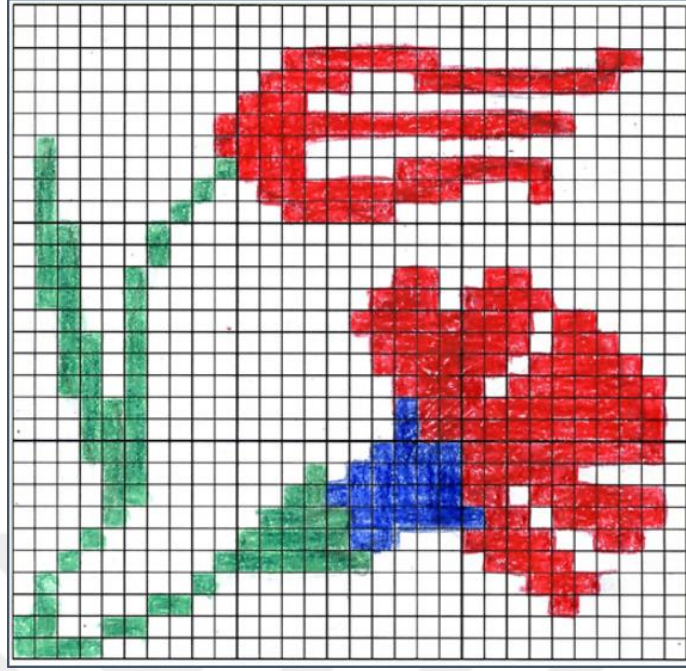
alandaki çözümlü tel sıklığı (sayı) arttırılmalı, ya da sıklık arttırılmıyorsa motif boyutları büyütülmelidir (Şekil 1, 2).

Osmanlı Saray Sanatı üslubundaki kilimlerin boyutları gelenekli Anadolu kilimlerine göre oldukça büyüktür. Bu nedenle kıvrımlı dallar yapraklar gayet net ve köşelenmeden dokunmuştur.

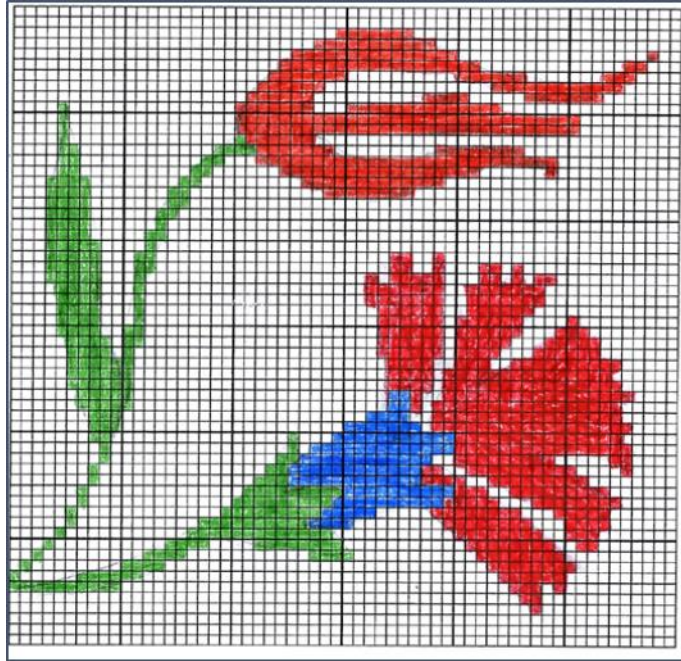
Anadolu kilimlerinde canlı , kontrast renkler hakimdir. Saray kilimlerinde ise daha pastel tonlar ve bir rengin çeşitli tonları kullanılmıştır.

Saray kilimi desenlerine benzer tarzda Anadolu'nun farklı bölgelerinde de kilimler dokunmuştur . Bu benzerlikler desenlerin saray tarafından yapılıp, dokutulmak üzere farklı atölyelere gönderildiğini düşündürür. Halk bu desenleri görüp etkilenmiş ve uygulamış olabilir.

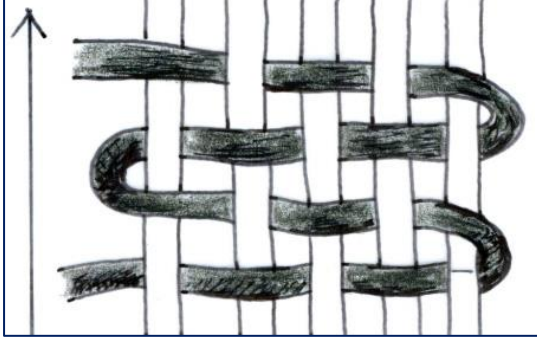
Desen olarak benzer özellikler tespit edilse de Saray kilimlerinde malzeme farklıdır. Aynı şey Saray halıları için de geçerlidir. Şam'da dokunan halıda da, Mısır'da dokunan halıda da aynı desen vardır, fakat Saray halılarının düğümleri farklıdır. Örneğin Şam'da dokunmuş Saray halısında köşinil rengi görülür fakat Uşak halısında o kırmızı renk yoktur. Hangi atölyede dokutulmuş olursa olsun Saray kilimlerinde veya halılarında desen birliği vardır. Bu sonuçta etkisi olan birim Nakkaşhanedir.



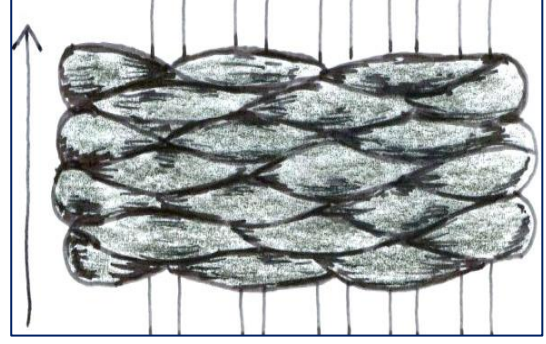
Şekil 1: 30 x 30 / 1dm2 (Gülay Yangöz Göksu, 2016)



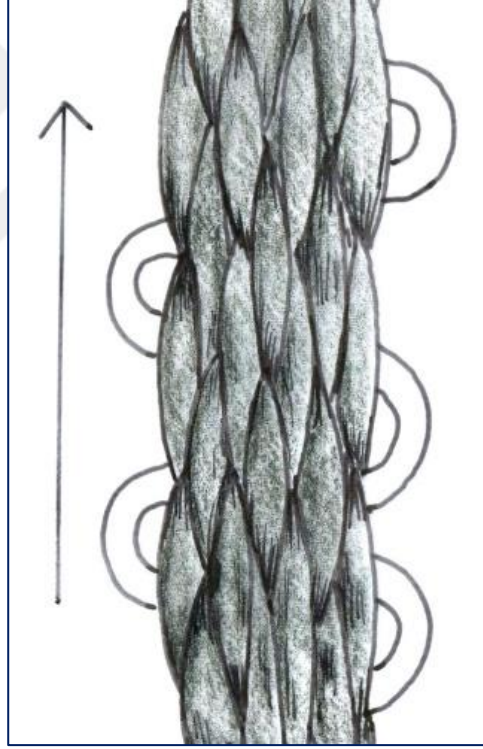
Şekil 2: 60 x 60 / 1dm2 (Gülay Yangöz Göksu, 2016)



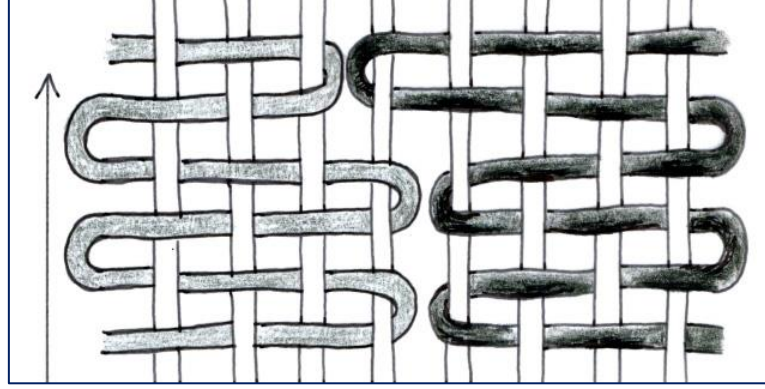
Şekil 3: Bezayağı dokuma tekniği



Şekil 4: Atkı yüzü bezayağı



Şekil 5: Çözümlü yüzü bezayağı



Şekil 6: İlikli kilim tekniği



SONUÇ

Osmanlı'da Saray sanatı desenleri 15. Yüzyıldan itibaren sürekli değişim içinde olmuştur. 14-15. Yüzyılda gelişme sürecine giren Osmanlı Sanatı, 16. Yüzyılda Saray Nakkaşhanesinin kurulmasıyla kendi kimliğini bulmuştur. Araştırma kapsamında görülen kilimlerin tamamı 15. yüzyıl ve 17. yüzyıllarda dokunan Osmanlı Saray Sanatı üslubundaki kilimlerdir. Geleneksel Anadolu kilimlerinden farklı bir grup olan Osmanlı Saray kilimlerinin ortaya çıktığı dönem itibariyle Osmanlı, sanatta olduğu kadar siyasi, sosyal ve ekonomik alanda da gücünün zirvesindedir. Saray kilimlerinin desen yapısının farklı olmasında nakkaşhanenin rolü vardır. Tebrizli ustalar olan Şahkulu ve Karamemi'nin getirdiği natüralist üslup tezhip, çini, hat, kumaş, halı gibi sanat dallarına uygulanırken kilimler de bundan nasibini almıştır. Bu desenler nakkaşhanelerde çizilip örnek kartonları nakkaşhaneye bağlı atölyelere verilerek Saray kullanımı için dokutulmuştur. Saray kilimlerinin desenleri Anadolu kilimlerinde görülen geometrik ve ezberlenebilir yapıda değildir. Kilim desenleri, dönemin kumaş desenlerinde görülmektedir. Natüralist üslûpta ve sonsuzluk esasında desen şemaları kullanılmıştır.

Çadırlar Sultanların hayatında önemli yer tutmuş ve bu çadırların gösterişli örtüler ve pahalı kumaşlarla tefriş edilmesine özen gösterilmiştir. Ayrıca Sultanların yazlık sarayları, av eğlenceleri, düğünlerde kurulan otağlarda yine böyle gösterişli yaygılardan kullanılmıştır. Osmanlı Döneminde üretilen bu kilimlerin bazıları sultan çadırları için dokutulduğu anlaşılmaktadır. Sefere çıkan sultanların çadırlarında kullanılan bu kilimler büyük boyutlardadır. İşlevsel olarak yıpranmaya elverişli olan ve zeminde kullanılan bu kilimlerden günümüze çok az miktarda eser kalmıştır. 15. yüzyıl ve 17. yüzyıllarda dokunan kilimlerden birçoğu epey yıpranmış durumdadır. Özellikle Divriği Ulu Camii'nde bulunmuş olan kilimler bu eserlerin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Farklı zamanlarda kayıt altına alınmış kilimler İstanbul Vakıflar Halı Müzesi, Konya Mevlâna Müzesi ve Avrupa'nın farklı müzelerinde koruma altına alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, Belkıs. **Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar.** (Baskı Sayısı Belirtilmemiştir), İstanbul: Ak Yayınları Türk Süsleme Sanatları Serisi:3, 1975.
- Aksun, Ziya Nur. **Osmanlı Tarihi.** Cilt: 1. Ötüken Neşriyat A.Ş. İstanbul: 1994.
- Alantar, Hüseyin. **Bir Kültürün Dokunuşu.** Sentez A.Ş. Ocak 2006.
- Alantar, Hüseyin. **Halı Ülkesi Türkiye.** İHİB İstanbul Halı İhracatçıları Birliği, İstanbul: Aralık 2015.
- Arslan, Sevim. “Kumkapı Halılarında Desen ve Teknik Özellikler”, **İdil Dergisi.** Cilt:7, Sayı:46, 2018.
- Aslanapa, Oktay. **Türk Halı Sanatı'nın Bin Yılı.** İstanbul; Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti. 1987.
- Aslanapa, Oktay. “Türk Halı Sanatının Tarihi Gelişmesi”, **Arış Dergisi,** Yıl:1, Sayı:3, Aralık, Ankara, 1997.
- Atlıhan, Şerife. “Anadolu’da Kilim Geleneği”, **18.-19. Yüzyıl Anadolu Kilimleri Gülgönen Koleksiyonu.** İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, 2011.
- Belge, Murat. **Osmanlı’da Kurumlar ve Kültür.** İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Haziran, 2005.
- Biröl, İnci A. **Türk Tezyini Sanatlarda Desen Tasarımı.** Kubbealtı Neşriyatı, No:163, 9. Baskı, İstanbul: Eylül 2017.
- Burhanlı, Şükrü. “Muş Malazgirt’te Halı ve Kilim Geleneği”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Marmara Üniversitesi GSE, 2018).
- Çağman, Filiz. “Mimar Sinan Döneminde Sarayın Ehl-i Hiref Teşkilatı”, **Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı Yayınları,** İstanbul,1988.
- Çağman, Filiz. “Saray Nakkışhanesinin Yeri Üzerine Düşünceler”, Sanat Tarihinde Doğu’dan Batı’ya, (**Ünsal Yücel Anısına Sempozyum Bildirileri,** İstanbul,1989.
- Çiçek, Kemal. **The Great Ottoman, Turkish Civilisation.** Semih Ofset, Ankara: 2000.
- Deniz, Bekir. Anadolu Türk Halı ve Düz Dokumalarında Lale Motifi, **Belgü: Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler Ve Edebiyat Fakültesi Dergisi.** Yıl:3 Sayı:4 Güz 2019.
- Deniz, Bekir. **Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları.** Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 215, 2000.
- Deniz, Bekir. “Osmanlı Dönemi Düz Dokuma Yaygıları (Kilim, Cicim, Zili, Sumak)”, Osmanlı, C.11, s.20 **Kültür ve Sanat.** Ankara 1999.
- Denny,Walter B., **The Classical Tradition in Anatolian Carpets,** The Textile Museum, Washington, First Published on the Occasion of the Exhibition, September 13, 2002- February 16, 2003.

- Dölen, Emre. **Tekstil Tarihi**. İstanbul: Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları No 92/1, 1992.
- Diyarbakirli, Nejat. “Pazırık Halısı”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı:32, 10/1984. S1-8
- Durukan, Aynur. “Beylikler Dönemi Kültür Ortamından Bir Kesit”, **International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**. Cilt: 9/10, Ankara: Sonbahar 2014.
- Elibol, Betül.”Osmanlı Saray Sanatının Desen Repertuarı”, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekstil ve Moda Tasarımı Anasanat Dalı, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2015.
- Erdmann, Kurt. **15. Asır Türk Halısı**. İstanbul; Maarif Basımevi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları 715, (Yıl Belirtilmemiştir).
- Ersoy, Ayla. “Osmanlı Saray Kilimleri”, **İlgi Dergisi**. Yıl: 25, Sayı: 61, İstanbul: 1990.
- Ertürk, Zeynep. **Türk Çini Sanatında Saz Yolu Ekolü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi GSE), 2014.
- Genç, Reşat. “Kaşgarlı Mahmud’a Göre XI. Yüzyılda Türklerde Dokuma ve Yaygı İşleri”,**Arış Dergisi**, Yıl:1, Sayı:3, Aralık ,Ankara, 1997.
- Görgünay, Neriman. **Doğu Yöresi Halıları**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 163, Sanat Dizisi:23, (Basım tarihi belirtilmemiştir).
- İnalçık, Halil. **Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar**. İstanbul: 2008.
- Kalyoncu, Hülya. “Ehl-i Hiref-i Hassa Teşkilatının Osmanlı Kültür ve Sanat Yaşamındaki Yeri ve Önemi”, **The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science**. Sayı: 33, Bahar 2015.
- Karamağaralı, Beyhan. “Türk Halı Sanatındaki Motiflerin Yorumu Üzerine”. **Arış Dergisi**, Yıl:1, Sayı:3, Aralık, Ankara, 1997.
- Karavar, Gonca. “Halı Sanatı Örneğinde Saray Sanatı ve Halk Sanatı”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**. Yıl:5, Sayı:52, Eylül 2017
- Kaplanoğlu, Mevlüt. “Ardahan Yöresi Düz Dokumaları”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Atatürk Üniversitesi SBE), 2010.
- Karal, Enver Ziya. **Bütük Osmanlı Tarihi**. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarihi Kurumu Yayınları: 13, Cilt:1.
- Kaya, Mehmet Kenan. Yılmaz, Yaşar. Boynak, Sara. Gezgör, Vahide. **Milli Saraylar Koleksiyonu’nda Hereke Dokumaları ve Halıları**. TBMM Mili Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul: 1999.
- Küçükerman, Önder. Türk Halıcılığında “Kimlik Korunması”, **Arış Dergisi**, Yıl:1, Sayı:3, Aralık, Ankara, 1997.
- Kalender, Erol. Türk Halı Sanatı Tarihinde Savonnerie ve Aubusson Halılarının Yeri, **Arış Dergisi**, Yıl:1, Sayı:3, Aralık, Ankara, 1997.

- Mevlüt Kaplanoğlu, “Ardahan Yöresi Düz Dokumaları”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Atatürk Üniversitesi SBE), 2010.
- Ögel, Bahaeddin. **Türk Kültür Tarihine Giriş 3, Türklerde Ev Kültürü (Göktürklerden Osmanlılara)**, TC Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri Yayınlar Dairesi Başkanlığı Kültür Eserleri Dizisi 146, Ankara, 2000.
- Ölçer, Nazan. **Kilimler**. İstanbul; Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti. 1988,
- Özay, Suhandan. **Dünden Bugüne Dokuma Resim Sanatı**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları /2599, 1. Baskı, 2001.
- Özbel, Kenan. **Anadolu Halı Seccadeleri**. (Baskı Sayısı Belirtilmemiştir). Ankara: CHP Halkevleri Bürosu, Kılavuz Kitaplar: 22, Ulus Basımevi, (tarih belirtilmemiştir).
- Özçelik, Serpil. “İstanbul Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar Müzesi”, **Vakıflar Dergisi**. Sayı: 42, Yıl: Aralık 2014.
- Öztuna, Yılmaz. **Büyük Osmanlı Tarihi**. Ötüken Neşriyat A.Ş. Cilt:1. İstanbul: 1994.
- Öztürk, Bahadır. “Tezgahtan Saraya: Osmanlı Saray Halıları” **Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi**. Sayı:16. Yaz 2016.
- Piwoçka, Magdalena. **Polonya Koleksiyonlarındaki Osmanlı Çadırları**, Savaş ve Barış 15-19. Yüzyıl Osmanlı- Lehistan İlişkileri, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, 1999.
- Stota, Beadronska, Beata. **Polonya’daki Osmanlı Kumaş Koleksiyonlarının Tariçesi**, Savaş ve Barış 15-19. Yüzyıl Osmanlı- Lehistan İlişkileri, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, 1999. S 63
- Taşkaynatan, Hanım. Sarıkamış ve Çevresi Düz Dokumaları, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Atatürk Üniversitesi SBE, 2011.
- Tezcan, Hülya. Okumuro, Sumiyo. **Topkapı Sarayı Müzesi: Döşemelikler**, Vehbi Koç Vakfı TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2007.
- Tezcan, Hülya. Osmanlı Saray Yaygıları; Nihaleler, Seccadeler, Yolluk ve Duvar Askıları, **Kültür ve Sanat Dergisi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Yıl:1, Sayı:1, Aralık, 1988.
- Tezcan, Hülya. Osmanlı Saray Halıları Grubundan Masa Halıları, **Tombak Antika Kültürü Koleksiyon ve Sanat Dergisi**, Sayı:3, Mart/Nisan, 1995.
- TDV İslam Ansiklopedisi**: Nesih-Osmanlılar, Ankara, Cilt:33, 2007.
- Uğurlu, Başarır, S. Senem. Klasik Osmanlı Dönemi (16-17. Yüzyıl) Saray Dokumalarının Motif Gelişimleri ve Kompozisyon Sistematiği, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2001.
- Uslubaş, Tolga. Keskin, Yılmaz. **Alfabetik Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi**. Karma Kitaplar. Ekim 2007.
- Yağan, Şahin Yüksel. **Türk El Dokumacılığı**. Ankara; Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1978.

- Yangöz Göksu, Gülay. Atlıhan Şerife. “Osmanlı Saray Kilimlerinin Desen Yapısı”, **İdil Dergisi**. Cilt:7, Sayı: 45, 2018.
- Yetkin, Şerare. “Türk Kilim Sanatında Yeni Bir Gurup Saray Kilimleri”, **Bellekten Dergisi**. Cilt: 35, Sayı:138, Yıl: Nisan 1971.
- Yetkin, Şerare. “Divriği Ulu Cami’inde Bulunan Osmanlı Saray Sanatı Üslubundaki Kilimler”, **Bellekten Dergisi**. Cilt: 42, Sayı: 165, Yıl: Ocak 1978.
- Yetkin, Şerare. “Osmanlı Saray Sanatı Üslubundaki Kilimlerden İki Yeni Örnek”, **Vakıflar Dergisi**. Sayı: 8, Ankara: 1981.
- Yorga, N. Büyük Osmanlı Tarihi. Üçdal Neşriyat. İstanbul.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm. Osmanlı İmparatorluğu Tarihi. Yeditepe Yayınevi. 1. Baskı, Eylül 2011.

İnternet Erişimleri

- <http://www.izmirmuzesi.gov.tr/antik-yerlesim-alanlari-kolophon.aspx>, (03.11.2018)
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Milet>, (03.11.2018)
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5aabc5cb8bf3c9.09008133, (16.03.2018).
- <https://www.google.com/search?q=altay+da%C4%9Flar%C4%B1&oq=altay+da%C4%9Flar%C4%B1&aqs=chrome.69i57.70j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>, (07.01.2019)
- <http://www.klasikhali.com/pazyryk.asp>, (05.11.2018)
- <https://www.yenisafak.com/hayat/saraydaki-ehl-i-hiref-teskilati-ve-kitap-uretimine-katkilari-3383345>, (16.06.2019)
- <http://osmanli.site/wp-content/uploads/2017/02/Osmanlı-Eğlence-Sanat-Musikisi-ve-Müziği-Kültürü-Devleti-Sultanları-Eski-Tarihi-Saray-İstanbul-Resimler-Ottoman-Empire-Görsel-Tablo-Hayatı.jpg>, (16.06.2019)
- <https://www.kilim.com/detay/k0036458-yeni-kok-boya-el-dokuma-kilim>, (28.12.2019)
- <http://www.istanbulunustalari.com/tr/usta/90/serife-atlihan>, (28.11.2019)
- <https://twitter.com/millisaraylar/status/1077898700842823680>, (27.06.2019)
- <https://www.pinterest.co.kr/pin/528539706262233591/>, (25.06.2019)
- <https://www.youtube.com/channel/UCdCoffY9ggnjFu6wvOd3T3w>, (05.11.2019)
- <https://www.zdergisi.istanbul/makale/muzehhib-kara-memi-36>, (05.11.2019)

<https://topkapisarayi.gov.tr/tr/content/sunnet-odasi>, (06.11.2019)

RESİM KAYNAKÇA

- Acar, Belkıs. **Kilim ve Düz Dokuma Yayımları**. (Baskı Sayısı Belirtilmemiştir), İstanbul: Ak Yayınları Türk Süsleme Sanatları Serisi:3, 1975.
- Alantar, Hüseyin. **Halı Ülkesi Türkiye**. İHİB İstanbul Halı İhracatçıları Birliği, İstanbul: Aralık 2015.
- Aslanapa, Oktay. **Türk Halı Sanatı'nın Bin Yılı**. İstanbul; Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti. 1987.
- Biol, İnci A. **Türk Tezyini Sanatlarda Desen Tasarımı**. Kubbealtı Neşriyatı, No:163, 9. Baskı, İstanbul: Eylül 2017.
- Deniz, Bekir. **Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yayımları**. Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 215, 2000.
- Denny, Walter B., **The Classical Tradition in Anatolian Carpets**, The Textile Museum, Washington, First Published on the Occasion of the Exhibition, September 13, 2002- February 16, 2003.
- Halı Dergisi**, Sayı 3, 1981.
- Halı Dergisi**, Sayı 5.
- Halı Dergisi**, Sayı 6.
- İnalçık, Halil. **Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar**. İstanbul: 2008.
- Kaya, Mehmet Kenan. Yılmaz, Yaşar. Boynak, Sara. Gezgör, Vahide. **Milli Saraylar Koleksiyonu'nda Hereke Dokumaları ve Halıları**. TBMM Mili Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul: 1999.
- Kaya, Mehmet Kenan. Yılmaz, Yaşar. Boynak, Sara. Gezgör, Vahide. **Milli Saraylar Koleksiyonu'nda Hereke Dokumaları ve Halıları**. TBMM Mili Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul: 1999.
- Kalender, Erol. Türk Halı Sanatı Tarihinde Savonnerie ve Aubusson Halılarının Yeri, **Arış Dergisi**, Yıl:1, Sayı:3, Aralık, Ankara, 1997.
- Özay, Suhandan. **Dünden Bugüne Dokuma Resim Sanatı**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları /2599, 1. Baskı, 2001.

Piwočka, Magdalena. **Polonya Koleksiyonlarındaki Osmanlı Çadırları**, Savaş ve Barış 15-19. Yüzyıl Osmanlı- Lehistan İlişkileri, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, 1999.

Stota, Beadronska, Beata. **Polonya'daki Osmanlı Kumaş Koleksiyonlarının Tarihçesi**, Savaş ve Barış 15-19. Yüzyıl Osmanlı- Lehistan İlişkileri, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İstanbul, 1999. S 63

Tezcan, Hülya. Okumuro, Sumiyo. **Topkapı Sarayı Müzesi: Döşemelikler**, Vehbi Koç Vakfı TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2007.

Yağan, Şahin Yüksel. **Türk El Dokumacılığı**. Ankara; Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1978.

Yangöz Göksu, Gülay. Atlıhan Şerife. "Osmanlı Saray Kilimlerinin Desen Yapısı", **İdil Dergisi**. Cilt:7, Sayı: 45, 2018.

Yetkin, Şerare. "Türk Kilim Sanatında Yeni Bir Gurup Saray Kilimleri", **Belleten Dergisi**. Cilt: 35, Sayı:138, Yıl: Nisan 1971.

Yetkin, Şerare. "Divriği Ulu Cami'inde Bulunan Osmanlı Saray Sanatı Üslubundaki Kilimler", **Belleten Dergisi**. Cilt: 42, Sayı: 165, Yıl: Ocak 1978.

Yetkin, Şerare. "Osmanlı Saray Sanatı Üslubundaki Kilimlerden İki Yeni Örnek", **Vakıflar Dergisi**. Sayı: 8, Ankara: 1981.

<https://www.kilim.com/detay/k0036458-yeni-kok-boya-el-dokuma-kilim>, (28.12.2019)

<http://www.istanbulunustalari.com/tr/usta/90/serife-atlihan>, (28.11.2019)

<https://twitter.com/millisaraylar/status/1077898700842823680>, (27.06.2019)

<https://www.pinterest.co.kr/pin/528539706262233591/>, (25.06.2019)

<https://www.youtube.com/channel/UCdCoffY9ggnjFu6wvOd3T3w>, (05.11.2019)

<https://www.zdergisi.istanbul/makale/muzehhib-kara-memi-36>, (05.11.2019)

<https://topkapisarayi.gov.tr/tr/content/sunnet-odasi>, (06.11.2019)

<http://www.klasikhali.com/pazyryk.asp>, (05.11.2018)

KATALOGLAR

Bayraktaroğlu, Suzan. Özçelik, Serpil. **Halı Müzesi ile Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar Müzesi Kataloğu**, TC Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2007.

Türkish Carpets From 13th.-18th. Centuries, Published by Ahmet Ertuğ ,1996.

Türk ve İslam Eserleri Müzesi Koleksiyonundan 15-17.Yüzyıl Osmanlı Halıları ,

Türk El Dokuması Halılar, Katalog: 4, No: 0320.

Türk El Dokuması Halılar, Katalog: 1, No: 0033.

Türk El Dokuması Halılar, Katalog: 2, No: 0171.